

*Rola prawa międzynarodowego
w rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych*

STANISŁAW PARZYMIES, JANUSZ SYMONIDES

Rola prawa międzynarodowego w rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych jest ogromna. Można wręcz powiedzieć, że prawo międzynarodowe, realizując swe wielorakie funkcje, przyczyniło się w znacznej mierze do tego, że stosunki międzynarodowe stały się samodzielną dyscypliną naukową, a przynajmniej, że za taką są uznawane w wielu krajach. Rozwój prawa międzynarodowego stanowi impuls do rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych. Nauka o stosunkach międzynarodowych ma złożony charakter. Powstała z syntezy kilku dyscyplin. W badaniach nad stosunkami międzynarodowymi uwzględnia się zagadnienia historyczne, geograficzne, ekonomiczne, socjologiczne i oczywiście prawne. Przedmiot nauki o stosunkach międzynarodowych jest więc znacznie szerszy niż przedmiot nauki prawa międzynarodowego, a prawo międzynarodowe jest ważnym, jeśli nie najważniejszym komponentem tej nauki.

Miejsce prawa międzynarodowego w teorii stosunków międzynarodowych

Jedną z krytycznych uwag, jakie można sformułować pod adresem teorii stosunków międzynarodowych, jest nieuwzględnianie, czy co najmniej niedocenywanie, znaczenia prawa międzynarodowego. *Mimo swej wszechobecności, prawo międzynarodowe przyciągnęło względnie małą uwagę ze strony badaczy stosunków międzynarodowych. Ale także, niezależnie od ścisłego związku między polityką i prawem, badacze prawa międzynarodowego przywiązują względnie małą uwagę do polityki międzynarodowej. Dochodzi powoli do zbliżenia między nimi, ale jest ono daleko niepełne* – pisze Michael Byres¹¹. Wprawdzie od lat 80. XX wieku następuje rozwój teorii normatywnych w reakcji na teorie zwłaszcza neorealistyczne, jednak odwołują się one nie tylko do norm prawnomiędzynarodowych, lecz również do norm etycznych, moralnych czy kurtuazyjnych. Nie ulega wątpliwości, że każdy porządek międzynarodowy musi mieć komponent normatywny. Uwzględnia on pewien system wartości, obejmujący obecnie takie pojęcia jak: wolność, sprawiedliwość, demokracja, prawa człowieka czy ochrona środowiska. Nie można jednak w ten sam sposób traktować i sprowadzać do wspólnego mianownika z jednej strony norm etycznych, moralnych i kurtuazyjnych, z drugiej zaś norm prawa międzynarodowego.

*Nauka o stosunkach
międzynarodowych a nauka o polityce*

EDWARD HALIŻAK

Sferę nauki dzieli się na dziedziny, dyscypliny i obszary badań w oparciu o kryteria przedmiotowe i podmiotowe, a także założenia ontologiczne i epistemologiczne. Odwołanie się do tego obowiązującego kanonu klasyfikacji jest o tyle istotne, że powinien stanowić punkt wyjścia w toczącej się w naszym kraju dyskusji o metodologiczno – teoretycznym statusie nauki o stosunkach międzynarodowych¹. Pojęcie nauki o stosunkach międzynarodowych jest obecne w naukowym dyskursie toczonym w naszym kraju oraz w publikacjach i recenzjach naukowych².

W dyskusji o wyłanianiu się dyscypliny naukowej w sposób naturalny, jako ważna, ujawnia się kwestia źródeł pochodzenia, jej genezy oraz granic – co implikuje relacje z innymi dyscyplinami z dziedziny nauk humanistycznych i społecznych. Celem tego rozdziału jest rozpatrzenie związków nauki o stosunkach międzynarodowych (NOSM) i nauki o polityce (NOP). Należy to traktować jako początek dyskusji na ten temat, zdając sobie sprawę z wyzwań z tym związanych, emocji, zaszczości historycznych, a także prawno – instytucjonalnych uwarunkowań.

W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że historię związków obydwu dyscyplin wyznacza standard UNESCO. Przypomnijmy, że po drugiej wojnie światowej pod auspicjami UNESCO w ramach Departamentu Nauk Społecznych rozpoczęto prace nad opracowaniem metodologiczno – teoretycznego statusu poszczególnych dyscyplin naukowych z dziedziny nauk społecznych, w tym nauki o polityce. Pracami nad tą swoistą kodyfikacją kierował profesor William Ebenstein z Princeton University w USA. Należy przypomnieć, że dominującą rolę w tym dziele odgrywali przedstawiciele nauki o polityce z USA, reprezentujący Amerykańskie Stowarzyszenie Nauk Politycznych (American Political Science Association), działające od 1996 roku. We wrześniu 1948 roku w Paryżu zorganizowano konferencję programową, podczas której przyjęto parametry określające status dyscypliny. Przede wszystkim uzgodniono, że termin nauka o polityce (*political science*) jest najbardziej odpowiedni dla tej dyscypliny. Należy odnotować, że w wielu państwach słowo nauka stosuje się w liczbie mnogiej, tj. nauki o polityce (ang. *political sciences*). Warto także zwrócić uwagę na to, że uczestnicy konferencji pozostawili jako kwestię otwartą do dalszej dyskusji kryteria definicji naukowości (ang. *definition of sciences*). Uzgod-

niono natomiast to, co konstytuuje sferę polityki (*domain of the political*), w postaci pięciu obszarów.

Dzisiaj możemy stwierdzić, że przyjęto określone założenia odnośnie ontologii nauk politycznych. Obszary, o których mowa, to:

1. Teoria polityki:
 - a) Teoria polityki
 - b) Historia myśli politycznej

2. Instytucje polityczne:
 - a) Konstytucja
 - b) Rząd
 - c) Rządy regionalne i lokalne
 - d) Administracja publiczna
 - e) Ekonomiczne i społeczne funkcje rządu
 - f) Analiza porównawcza instytucji politycznych

3. Partie, grupy i opinia publiczna:
 - a) Partie polityczne
 - b) Grupy i stowarzyszenia
 - c) Partycypacje obywateli
 - d) Opinia publiczna

4. Stosunki międzynarodowe:
 - a) Polityka międzynarodowa
 - b) Organizacje międzynarodowe i administracja
 - c) Prawo międzynarodowe³

W 1949 roku powołano Międzynarodowe Stowarzyszenie Nauki o Polityce (International Political Science Association), którego członkami założycielami były krajowe stowarzyszenia z USA, Kanady, Francji i Indii.

Potwierdzeniem dominacji uczonych z USA w tej dziedzinie był fakt, że pierwszym przewodniczącym IPSA został znany badacz stosunków międzynarodowych, profesor Uniwersytetu Chicago Quincy Wright, którego dzieło z 1942 roku pt. *Study of War* uchodzi za klasykę realistycznego nurtu w nauce o stosunkach międzynarodowych.

Nowo wybrane władze IPSA w 1951 roku ustanowiły serię wydawniczą „International Political Science Abstracts” zawierającą streszczenia artykułów.

W związku z tym przyjęto zmodyfikowaną klasyfikację publikacji i zaliczenia ich do konkretnych obszarów badawczych tej dyscypliny.

Obowiązuje ona do dziś i przedstawia się następująco:

- I. Nauki polityczne: metoda i teoria
- II. Myśl polityczna i polityczni myśliciele
- III. Instytucje rządowe i administracyjne:
 - a) centralne instytucje rządowe
 - b) stanowe, regionalne i lokalne instytucje
- IV. Procesy polityczne: opinia publiczna, postawy, partie, ruchy społeczne i wybory
- V. Stosunki międzynarodowe:
 - a) prawo międzynarodowe, organizacja
 - b) polityka zagraniczna i stosunki międzynarodowe
- VI. *Area studies*⁴

Decyzje podjęte na forum UNESCO miały wyłącznie biurokratyczny charakter i pomijały międzywojenny dorobek Międzynarodowego Instytutu Współpracy Intelktualnej (L'Institute International de Cooperation Intellectuelle) działającego pod auspicjami Ligi Narodów w latach 1926–1945. Można je wreszcie uznać za przejaw „imperialnej polityki naukowej” USA, które na forum UNESCO narzuciły własne koncepcje współpracy w sferze nauk społecznych, motywowane realiami zimnej wojny.

Rozstrzygnięcia w ramach UNESCO były jedynie pewnym etapem w rozwoju związków między NoSM a NoP, gdyż historia relacji obydwu dyscyplin sięga okresu przed pierwszą wojną światową – stąd pierwszym celem tego rozdziału jest ukazanie najważniejszych naszym zdaniem elementów historiografii obydwu dyscyplin. W kolejnych częściach rozdziału związku obydwu dyscyplin zostaną przedstawione poprzez odwołanie się do kategorii filozofii nauki, tj. ich ontologii, epistemologii i metodologii.

1. Zarys historii dyscypliny nauki o stosunkach międzynarodowych

Nauka o stosunkach międzynarodowych i nauka o polityce mają własną historię rozwoju, których trajektorie przebiegały równolegle, nawzajem na siebie oddziaływując⁵. Adekwatną ilustrację tego problemu mogą stanowić publikacje encyklopedyczne. W 1975 roku w Stanach Zjednoczonych opublikowano ośmiotomową Encyklopedię Nauk Politycznych (ang. *Handbook of Political*

Science)⁶. Ostatni tom, mający numer 8, nosił tytuł *Encyklopedia stosunków międzynarodowych, Polityka międzynarodowa* i składał się z sześciu rozdziałów⁷. W wydanej w 1998 roku przez Oxford University Press Encyklopedii Nauk Politycznych znajduje się również dział poświęcony stosunkom międzynarodowym⁸.

W połowie lat 80. pojawiły się wydawnictwa encyklopedyczne, poświęcone wyłącznie nauce o stosunkach międzynarodowych⁹. Dziesięć lat później ci sami redaktorzy opublikowali encyklopedyczny przewodnik po teoriach stosunków międzynarodowych¹⁰. Rok wcześniej, bo w 1993 roku, wydawnictwo Oxford opublikowało encyklopedię poświęconą stosunkom międzynarodowym¹¹. Prawdziwym jednak przełomem w tej dziedzinie było opublikowanie encyklopedii stosunków międzynarodowych przez wydawnictwo Sage w 2002 roku i ponownie wydanej w 2010 roku¹². Trzem redaktorom tej publikacji, pochodzącym z Niemiec, Szwecji i USA, udało się zebrać 28 autorów najwybitniejszych współczesnych przedstawicieli dyscypliny nauki o stosunkach międzynarodowych w świecie, którzy są autorami 28 rozdziałów, które zaświadczenia o złożoności i równoległości wiedzy o stosunkach międzynarodowych. Jej niewątpliwą zaletą jest także to, że pokazane są w niej kryteria wyodrębniania dyscypliny nauki o stosunkach międzynarodowych, o czym dowodzą tytuły trzech części:

- I. Historyczne, filozoficzne oraz teoretyczne problemy stosunków międzynarodowych
- II. Koncepcje i kontekst stosunków międzynarodowych
- III. Istotne kwestie stosunków międzynarodowych

Z historycznej perspektywy powyższą publikację można uznać za wyjątkowy dowód rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych i postępu w tej dziedzinie, rozumianego jako kumulację wiedzy o stosunkach międzynarodowych mającej miejsce w ciągu ostatnich 2,5 tysiąca lat. Nauka o stosunkach międzynarodowych wyrastała z obserwacji i analizy stosunków między władzami zorganizowanych społeczności i grup społecznych. Dzieła Tukidydesa (Grecja), Kautilli (Indie) i Sun-Tzu (Chiny), tworzących mniej więcej w tym samym okresie, to klasyka historii stosunków międzynarodowych jako dziedziny wiedzy. Próbowano opisać i diagnozować towarzyszyło tworzenie zasad i norm, wedle których miały być układane relacje między państwami. W ten sposób rodziło się prawo regulujące te stosunki – czyli prawo międzynarodowe – które należy uznać za pierwotne w konstytuowaniu dyscypliny o nazwie stosunki międzynarodowe. Wybitny polski prawnik międzynarodowy Remigiusz Bierzanek w przedmowie do tłumaczonego przez siebie dzieła Hugo Grocjusza tak pisał na ten te-

mat: „Prawo obowiązujące w stosunkach między państwami, związane nieodłącznie z funkcją zewnętrzną państw”, a zatem długo przed Grocjuszem istniały również przedtem zaczątki nauki prawa międzynarodowego. Przedgrocjuszowe prawo międzynarodowe było produktem formacji feudalnej, przy czym wiele instytucji tego prawa wywodziło się z bezpośrednio z feudalizmu i odpowiadało średniowiecznemu układowi stosunków międzynarodowych z jego specyficznymi cechami organizacyjnymi. W okresie reformacji i wojen religijnych w wyniku przeobrażeń gospodarczych, politycznych i kulturowych – stosunki międzynarodowe ulegały najbardziej zasadniczym przemianom, formował się nowy układ międzynarodowy. Miejsce zhierarchizowanego feudalnego świata chrześcijańskiego z cesarstwem i papieżem na czele zajmuje pewna liczba państw o atrybutach suwerenności, nie uznających „nikogo wyższego oprócz Boga”, wykształconych w oparciu o narastającą świadomość narodową, utrzymujących stosunki wzajemne na zasadzie równości prawnej. Miejsce antagonizmu między papieżem i cesarstwem zajmuje obecnie współistnienie, rywalizacje i współpraca większej liczby państw suwerennych, rozwija się intensywnie handel międzynarodowy, narastają sprzeczności interesów w zakresie ekspansji handlowej i politycznej na nowo odkryte obszary. Współpraca i rywalizacja odbywa się w warunkach ostrych antagonizmów, znajdujących wyraz w długotrwałych i krwawych wojnach religijnych i dynastycznych¹³.

Nie sposób nie docenić dzieła H. Grocjusza, które można uznać za historycznie pierwszą pracę tworzącą tradycję nauki o stosunkach międzynarodowych. Wszak jest w niej mowa o prawach narodów i dwóch wyróżniających się cechach relacji między nimi, tj. wojnie i pokoju: *Trzy księgi o prawie wojny i pokoju*. Z tamtego okresu wywodzą się idee zasady i koncepcje znajdujące zastosowanie w badaniu stosunków między narodami. W pierwszej kolejności należy wymienić zasadę suwerenności, sformułowaną po raz pierwszy przez francuskiego uczonego Jean Bodina i tradycję zawartego w 1648 roku Traktatu Westfalskiego, która do czasów współczesnych jest inspiracją do rozważań o istocie i naturze stosunków międzynarodowych¹⁴.

Rozwój zasobów wiedzy o stosunkach międzynarodowych sprawił, że w połowie XIX wieku miał miejsce istotny przełom w postaci pojawienia się dydaktyki stosunków międzynarodowych. Pionierem były Stany Zjednoczone, gdzie na poszczególnych uniwersytetach w ofercie dydaktycznej pojawiły się przedmioty poświęcone tej dziedzinie. W 1850 roku na Uniwersytecie Yale pojawił się kurs z Prawa Narodów, zaś 1852 roku na Uniwersytecie Wisconsin, na Uniwersytecie Harvarda w 1875 roku, a Kolumbii w 1880 roku. W 1910 roku przedmiot ten był wykładany na około 151 uczelniach amerykańskich. Przed pierwszą

wojnę światową w programie studiów tych uczelni na dobre zagościły wykłady z amerykańskiej dyplomacji, organizacji międzynarodowych, arbitrażu międzynarodowego i polityki międzynarodowej¹⁵.

Okres międzywojenny był wyjątkowo interesujący i wręcz decydujący dla kształtowania się zrębów i granic nowej dyscypliny. Swoistym *raison d'état* dla jej rozwoju była praktyczna potrzeba stworzenia wiedzy i kompetencji umożliwiających utworzenie efektywnych instytucji międzynarodowych, które, zapobiegając wojnie, zapewniałyby pokój w stosunkach międzypaństwowych. Było to wynikiem doświadczeń pierwszej wojny światowej. O jakości zmian w tej dziedzinie dowodzi utworzenie w 1919 roku pierwszego w świecie Wydziału Stosunków Międzynarodowych na brytyjskim Uniwersytecie Aberystwyth. Termin *stosunki międzynarodowe* wszedł do obiegu naukowego, tytułów publikacji i czasopism. Warto odnotować, że pierwsza publikacja w języku polskim zawierająca termin *stosunki międzynarodowe* pojawiła się w 1874 roku¹⁶. Historiografia tego okresu jest wyjątkowo bogata i zaświadcza o rozległości podejmowanych wątków metodologiczno – teoretycznych, dydaktycznych i organizacyjnych¹⁷.

W okresie międzywojennym w Stanach Zjednoczonych, gdzie badania nad stosunkami międzynarodowymi były najbardziej zaawansowane, zaczęto po raz pierwszy stawiać pytanie o ich naukowy i kryteria wyodrębniania nauki o stosunkach międzynarodowych. To tam po raz pierwszy postawiono pytanie o kompetencje już istniejących dyscyplin w badaniu stosunków międzynarodowych. W publikacji wydanej w 1939 roku, tuż przed wybuchem drugiej wojny światowej, wybitny brytyjski historyk Edward H. Carr konotował, że nauka o stosunkach międzynarodowych znajduje się we wczesnej fazie rozwoju, którą określał mianem „utopijnej”. Wedle jego opinii było to naturalne, zważywszy na fakt, że naukowe badanie stosunków międzynarodowych rozpoczęło się po pierwszej wojnie światowej, ze względu na oczywisty cel praktyczny, jakim było poznanie mechanizmów wojny i zapewnienia pokoju¹⁸. To w tamtym okresie ujawnił się problem tożsamości dyscypliny badawczej i analizującej *zagadnienia międzynarodowe*, jak wtedy określano relacje między państwami. Był to początek nieoczekiwane wyjątkowo interesującej poznawczo debaty o dyscyplinie stosunki międzynarodowe¹⁹.

We wczesnej fazie jej rozwoju ujawnił się problem, na jakich fundamentach teoretyczno – metodologicznych ma być oparta ta nowa wyłaniająca się dyscyplin oraz jej granice, obszar i przedmiot badań (ang. *subject matter*). Jeden z badaczy tamtego okresu wskazywał, że określenie zakresu przedmiotowego nowej dyscypliny nie będzie łatwe, gdyż dokładne wyznaczenie jej granic jest utrudnione, ze względu na to, że dobór danych empirycznych i metod zmienia się w zależności od tego, na jakie pytania badawcze chcemy uzyskać odpowiedź.

Wskazywał także na to, że badacze kierują się różnymi punktami widzenia i celami badawczymi. W związku z tym granice dyscypliny, które dzielą obszar wiedzy, nie mają trwałego charakteru między poszczególnymi rodzajami prawdy, ale są użytecznym narzędziem umożliwiającym porządkowanie faktów za pomocą właściwych metod. Proces ustalania granic nowych dyscyplin nie odbywa się bez przeszkód, także ze względu na mentalne przyzwyczajenia oraz interesy zorganizowanych grup, które opierają się zmianom ze względu na przywileje (ang. *vested interests*)²⁰.

Podstawowym problemem, jaki ujawnia się w każdej nowo wyłaniającej się dyscyplinie, jest kwestia rozdzielenia obszaru badawczego w stosunku do już istniejących dyscyplin. Nie inaczej było w przypadku nauki o stosunkach międzynarodowych, gdyż już w latach 20. ubiegłego stulecia postawiono problem jej relacji z innymi dyscyplinami, w tym przede wszystkim z nauką o polityce i ekonomią. W jednym z pierwszych artykułów opublikowanych na ten temat na łamach amerykańskiego czasopisma *American Political Science Review* autor podnosił problem kompetencji nauki o polityce w badaniu stosunków międzynarodowych. Wskazywał on mianowicie, że rozwój międzynarodowej dyplomacji, arbitrażu i organizacji międzynarodowych przed Konferencjami Haskimi na początku XX wieku odbywał się bez udziału przedstawicieli nauk o polityce. Problematyka organizacji i konferencji międzynarodowych nie znajdowała się w orbicie zainteresowań przedstawicieli tej dyscypliny – co wynikało z przekonania, że kompetencja w zakresie badania polityki rządu na szczeblu krajowym i lokalnym nie jest wystarczająca do badania spraw międzynarodowych ze względu na ich specyfikę²¹. Dwie dekady później Klaus Knorr utrzymywał, że w badaniach i dydaktyce stosunków międzynarodowych inne dyscypliny, jak np. ekonomia, historia, socjologia, nauka o polityce, psychologia, mają wyłącznie pomocniczy charakter, gdyż nie są wystarczająco kompetentne, aby identyfikować problemy międzynarodowe i stawiać w związku z tym właściwe pytanie badawcze. Ale nie należy rezygnować z możliwości wykonania oferowanych wyników badań a także metod badań, które mogą być pomocne w objaśnianiu zjawisk międzynarodowych²².

Pierwsze prace koncepcyjne na ten temat podjął na początku lat 20. ubiegłego wieku Doradczy Komitet ds. Stosunków Międzynarodowych Rady Badań Nauk Społecznych (ang. Advisory Committee on International Relations of the Social Science Research Council). Pierwsze sugestie na ten temat mówiły o potrzebie wykorzystania w pierwszym rządzie ekonomii: nie doszło jednak do tego, gdyż w latach późniejszych problematyka badań międzynarodowych została zdominowana przez przedstawicieli nauki o polityce. Stało się tak dlatego, że w tamtym okresie problematyka badań międzypaństwowych sprowadzała się

do kwestii utworzenia rządu światowego. W związku z tym badacze reprezentujący naukę o polityce, których domeną było badanie instytucji rządowych na różnych poziomach, w sposób naturalny zaczęli przenosić tę metodologię do stosunków międzynarodowych²³. Pomimo upływu lat i radykalnych zmian w stosunkach międzynarodowych koncepcja badawcza rządu światowego pod nazwą *Global Governance* w amerykańskiej nauce jest nadal traktowana jako użyteczne narzędzie analizy współczesnych obszarów międzynarodowych²⁴.

W tamtym też okresie doszło do interesującej, jak pisze Ronald Rogowski, emancypacji terminu *stosunki międzynarodowe* jako dydaktycznej dyscypliny od prawa międzynarodowego. Taką zmianę uzasadnia w sposób, którego wartości poznawczej nie sposób nie docenić nawet dzisiaj: „Prawo międzynarodowe i stosunki międzynarodowe są tożsame. Prawo międzynarodowe to prawa i obowiązki USA w społeczności światowej. Stosunki międzynarodowe to wykorzystywanie praw i dostosowywanie się do obowiązków”²⁵. Inną dziedziną naukową, która miała bezpośredni wpływ na metodologię badań stosunków międzynarodowych, była historia (podejście historyczne), która: „dążyła do rozwijania ogólnej w sensie koncepcyjno – historycznym struktury, w ramach której wydarzenia z przeszłości mogłyby być interpretowane z myślą o ich efektywnym wykorzystaniu w przewidywaniu przyszłych zdarzeń. W swej istocie były one historyczne w tym sensie, że ujmowały stosunki międzynarodowe jako integralną część szeroko pojmowanego postępu historycznego. Zadaniem obserwatora sceny międzynarodowej było odkrywanie, poznawanie i precyzyjne artykułowanie tego procesu i wypracowanie na tej podstawie rekomendacji”²⁶.

Wyjątkowo interesującym, ale całkowicie nieznanym w Polsce epizodem w rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych okresu międzywojennego była działalność Instytutu Międzynarodowej Współpracy Intellectualnej (L'Institut International de Cooperation Intellectuelle), działającego pod auspicjami Ligi Narodów od 1925 roku aż do jego rozwiązania w 1946 roku. Jego siedzibą był Paryż, co sprawiło, że niebagatelny wpływ na jego działalność mieli uczeni z Europy.

W 1928 roku Instytut powołał do życia pozarządową organizację o nazwie Konferencja Wyższych Studiów Międzynarodowych (franc. La Conférence des Heutes Etudes Internationales) – dalej Konferencja. W anglosaskiej literaturze funkcjonuje ona pod nazwą Konferencja Studiów Międzynarodowych (International Studies Conference). Konferencja była stowarzyszeniem krajowych komitetów, w skład których wchodziły instytucje i poszczególni uczeni. Tak na przykład Wielka Brytania była reprezentowana przez London School of Economics and Politics i Royal Institute of International Affairs, USA przez Council on Foreign Relations, Polska przez profesora Ludwika Ehrlicha.

Zadaniem Konferencji było wspieranie działań na rzecz dydaktyki stosunków międzynarodowych na uniwersytetach jako ważnego czynnika rozwoju badań stosunków międzynarodowych. Te dwie sfery traktowano integralnie – co w konsekwencji przejawiało się w postulacie tworzenia wydziałów stosunków międzynarodowych oraz ustanowienia dyscypliny stosunki międzynarodowe.

Podstawową formą pracy Konferencji było organizowanie międzynarodowych seminariów i konferencji, które przed drugą wojną światową miały miejsce kolejno: 1928 – Berlin, 1931 – Paryż, 1931 – Kopenhaga, 1932 – Mediolan, 1933 – Londyn, 1934 – Paryż, 1935 – Londyn, 1936 – Madryt, 1937 – Paryż, 1938 – Praga²⁷. Po drugiej wojnie światowej odbyły się jeszcze trzy spotkania: 1946 – Paryż, 1949 – Paryż, 1950 – Anglia. W latach trzydziestych przedmiotem międzynarodowych konferencji były następujące tematy: „Państwo i gospodarka, problematyka bezpieczeństwa zbiorowego (zasady, suwerenność, neutralność, sankcje, zapobieganie wojnie, definicje agresora, ograniczenie zbrojeń, reżimy pokoju), międzynarodowy system handlu.

W historii Konferencji kluczowe znaczenie miała XI sesja w Pradze, która odbyła się na Uniwersytecie Karola w dniach 23–27 maja 1938 roku. Można ją uznać za pierwszy światowy Kongres Stosunków Międzynarodowych ze względu na liczbę uczestniczących w niej reprezentantów ze wszystkich kontynentów, ale także ze względu na bogatą problematykę obejmującą nowe tematy, takie jak: polityka ekonomiczna i pokój, wzajemność w stosunkach międzynarodowych, regionalizm i autarkia, polityka handlowa, bezpieczeństwo. O historycznym znaczeniu tej sesji świadczy także to, że podjęto tam inicjatywę opracowania uniwersyteckiego statusu dyscypliny stosunków międzynarodowych²⁸. Podstawą dyskusji był raport Alfreda Zimmerna, w którym stwierdzono co następuje: „Za pomocą wszelkich możliwych środków należy tworzyć Wydziały Stosunków Międzynarodowych na uniwersytetach, które umożliwiłyby studiowanie stosunków międzynarodowych poprzez łączenie różnych dziedzin celem optymalizacji programów nauczania”. Postulat wielodyscyplinarności odnoszono również do sfery badań, gdyż w tym samym raporcie znajduje się stwierdzenie, że badanie stosunków międzynarodowych obejmuje dziedziny od nauk przyrodniczych z jednej strony i filozofii moralności z drugiej²⁹.

Po drugiej wojnie światowej Konferencja kontynuowała swoją działalność, ale miała ona ograniczony zasięg ze względu na brak instytucjonalnego wsparcia ze strony Departamentu Nauk Społecznych UNESCO, a także ze względu na to, że większość uczestników sesji w Pradze nie przeżyła wojennych wydarzeń. Decydujące znaczenie dla dalszych losów konferencji miały, jak pisze David Long w artykule zatytułowanym: „Kto zabił Konferencje Studiów Międzynarodowych”, czynniki polityczne w postaci absolutnej dominacji USA w UNE-

SCO i wspomnianym Departamencie Nauk Społecznych. Intencją USA było utworzenie czterech międzynarodowych stowarzyszeń naukowych według amerykańskich wzorów, tj. International Economic Association, International Sociological Association, The International Committee for International Law i International Political Science Association (IPSA). Słaba organizacyjnie Konferencja pod przewodnictwem brytyjskiego badacza przedłożyła do UNESCO raport o potrzebie ustanowienia dyscypliny stosunki międzynarodowe, ale nie został on przyjęty. To, co miało być dyscypliną, przekształcono w subdyscyplinę nauki o polityce. Rozstrzygnięcie to miało administracyjno – polityczny charakter i zostało przeprowadzone z inicjatywy USA. Decyzja o włączeniu dziedziny stosunków międzynarodowych do nauki o polityce została podjęta w 1945 z inicjatywy rządowej instytucji Social Science Research Council³⁰. Ten model nauki o polityce USA chciały za pośrednictwem UNESCO upowszechnić na całym świecie. U podstaw tak swoiście pojmowanego imperializmu naukowego i instrumentalnego traktowania w polityce leżało przeświadczenie, że „badacz polityki jest mało odporny na praktykę rozdzielania sądów naukowych i nienaukowych wynikających z własnych przekonań³¹. Nie bez znaczenia były również względy personalne (osobista rywalizacja, chęć dominacji i zawodowa zawiść) i kwestie polityczne, gdyż Konferencja uznawana była przez Amerykanów za organizację europejską. Nie bez znaczenia były kwestie związane z określeniem dyscypliny, gdyż jej wielodyscyplinarność uznawano za czynnik utrudniający jej identyfikację. Paradoks historii Konferencji, jak napisał w zakończeniu D. Long, polegał na tym, że stała się ona ofiarą rywalizacji, w której wielodyscyplinarne ujęcie jakie reprezentowała, przegrało na rzecz monodyscyplinarności³². Do międzynarodowej idei konferencji nawiązano w 2002 roku, gdy europejscy badacze stosunków międzynarodowych powołali do życia nowe stowarzyszenie o nazwie World International Studies Conference, które zajmuje się organizacją światowych kongresów międzynarodowych. Najbliższy odbędzie się w 2014 roku we Frankfurcie.

Postęp w badaniu stosunków międzynarodowych, jaki ujawnił się po drugiej wojnie światowej w postaci realistycznej teorii stosunków międzynarodowych³³ i teorii polityki zagranicznej³⁴, inspirował do stawiania pytania czy stosunki międzynarodowe są dyscypliną – co pierwszy uczynił Morton Kaplan w artykule opublikowanym w 1967 roku³⁵.

Monodyscyplinarność wynikająca z pozostawania w ramach dyscypliny nauka o polityce przez badaczy stosunków międzynarodowych z USA zaczęła być postrzegana jako przeszkoda w badaniach, w związku z czym w 10 lat po powołaniu APSA powołano do życia ISA – International Studies Association³⁶.

Zestawienie 1 i 2 prezentuje zestawienie sekcji problemowych w ISA i APSA

(American Political Science Association). To doskonała ilustracja rozłączności dwóch dziedzin, jakimi są nauka o polityce i nauka o stosunkach międzynarodowych. Te dwa zestawienia ukazują granice obydwu dyscyplin, ale pokazują także obszary współdziałania i wspólnego zainteresowania. Kolejne dwa zestawienia nr 3 i 4 dostarczają dodatkowych informacji na temat przedmiotu dyscypliny nauka o stosunkach międzynarodowych. To istotne kryterium, gdyż treść dyskursu naukowego w danym obszarze wiedzy uznaje się za ważny czynnik identyfikujący dany obszar, dziedzinę wiedzy.

*Nauka
o stosunkach
międzynarodowych
a nauka
o polityce*

Zestawienie 1.

*Wykaz sekcji problemowych w International Studies Association
(w języku angielskim)*

Active Learning in International Affairs	International Education
Comparative Interdisciplinary Studies	International Ethics
Diplomatic Studies	International Law
Environmental Studies	International Organisation
Ethnicity, Nationalism, & Migration Studies	International Political Economy
Feminist Theory and Gender Studies	International Political Sociology
Foreign Policy Analysis	International Security Studies
Global Development	Peace Studies
Human Rights	Political Demography & Geography
Intelligence Studies	Post Communist States in International Relations
International Communication	Scientific Study of International Processes Theory

Źródło: strona www ISA

Zestawienie 2.

*Wykaz sekcji problemowych w American Political Science Association
(w jęz. angielskim)*

Federalism and Intergovernmental Relations	New Political Economy
Law and Courts	New Political Science
Legislative Studies	Political Psychology

Halizak

Public Policy	Political Science Education
Political Organisations and Parties	Politics, Literature, and Film
Public Administration	Foreign Policy
Conflict Processes	Race, Ethnicity, and Politics
Representation and Electoral Systems	International History and Politics
Presidents and Executive Politics	Comparative Democratization
Political Methodology	Human Rights
Religion and Politics	Qualitative and Multi-method Research
Urban Politics	Sexuality and Politics
Science, Technology and Environmental Politics	Health Politics and Policy
Women and Politics Research	Canadian Politics
Information Technology and Politics	Political Networks
International Security and Arms Control	Experimental Research
Comparative Politics	Migration and Citizenship
European Politics and Society	Political Economy
State Politics and Policy	Political Communication
Politics and History	
Elections, Public Opinion, and Voting Behavior	

Źródło: strona www APSA

Zestawienie 3.

Tematyka dorocznych konwencji
International Studies Association od 1995 roku

Rok	Tematyka konwencji w języku angielskim
2012	<i>Power Principles and Participation in the Global Information Age</i>
2011	<i>Global Governance. Political Authority in Transition</i>
2010	<i>Theory vs Policy? Connecting Scholars and Practitioners</i>
2009	<i>Exploring the Past. Anticipating the Future</i>
2008	<i>Bringing Multiple Divides</i>
2007	<i>Politics, Policy and Responsible Scholarship</i>
2006	<i>The North-South Divide and International Studies</i>
2005	<i>Dynamics of World Politics: Capacity Preferences and Leadership</i>
2004	<i>Hegemony and its Disconnects</i>
2003	<i>The Construction and Commutations of Knowledge</i>

2002	<i>Dissolving Boundaries: The Nexus Between Comparative Politics and the Transformation of Global Society at the Beginning of the Twenty-First Century</i>	Nauka o stosunkach międzynarodowych
2001	<i>International Relations and the New Inequality Power: Wealth and the Transformation of Global Society at the Beginning of the Twenty-First Century</i>	a nauka o polityce
2000	<i>Reflection, Integration, Cumulation. International Studies Past and Future</i>	
1999	<i>One Field, Many Perspectives. Building the Foundation for Dialogue</i>	
1998	<i>The Westfalien System in Global and Historical Perspective</i>	
1996	<i>Where to Next in International Studies</i>	
1995	<i>Beyond Sovereignty: Challenges and Responses in an Interdependent World</i>	

Źródło: strona www ISA

Zestawienie 4.

Wybrane przykłady wprowadzających referatów
(ang. *Presidential address*) podczas dorocznych konwencji
International Studies Association – ISA

Rok	Autor	Tytuł
2011	Beth Simmons	<i>International Studies in the Global Information Age</i>
2010	David Lake	<i>Authority. Order and Foundation of Global Governance</i>
2009	Thomas Weiss	<i>What Happened to the Idea of World Government</i>
2008	Nils Petter Gleddish	<i>The Liberal Moment Fifteen Years On</i>
2007	Jack Levy	<i>Preventive War and Democratic Politics</i>
2006	Ann Tickner	<i>On the Frontlines or Sidelines of Knowledge of Power? Feminist Practices of Responsible Scholarship</i>
2003	Steve Smith	<i>Singing Our World into Existence: International Relations Theory and September 11.</i>

Źródło: strona www ISA

Analiza wybranych i najważniejszych naszym zdaniem wątków w historii rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych nie wyczerpuje bynajmniej tego

zagadnienia. O tym, jak ważny jest to problem, dowodzą liczne publikacje na ten temat³⁷. Dyscyplina *nauka o polityce* ma również swoją historię, ale narracja historyczna tej dyscypliny jest zasadniczo odmienna od tej z dziedziny stosunków międzynarodowych³⁸. Jej znaczenie w konstruowaniu danej dyscypliny jest wręcz kluczowe. Jeden z badaczy ujmuje tę kwestię następująco:

Mitologia dyscypliny powstaje w procesie narracji uczonych, spełnia ona funkcję legitymizującą, klasyfikuje stanowisko badacza w wyniku postępu naukowego, inni są wyrzucani na śmietnik historii. Mitologia konstruuje tożsamość, ułatwia wyznaczanie i dyscyplinowanie granic dyscypliny, sprzyja też samoświadomości badaczy³⁹.

Jeśli odnieść tę opinię do historii badań stosunków międzynarodowych, to bez trudu można zauważyć, że charakteryzują się one własną oryginalną tradycją wywodzącą się z prawa narodów. W historii nauki o stosunkach międzynarodowych i nauki o polityce występuje odmienny mit założycielski, różni badacze, publikacje traktujące o różnych przedmiotach badania. Właśnie stowarzyszenia w obydwu dyscyplinach dowodzą ich organizacyjnej rozłączności. W przypadku nauki o stosunkach międzynarodowych są to: International Studies Association – USA, British International Studies Association – Wielka Brytania⁴⁰, Central East European Studies Association – Europa, European Association for International Studies – Europa, Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych.

2. Poziom ontologii

Ontologia, epistemologia i metodologia to wywodzące się z filozofii nauki kryteria identyfikacji danej dyscypliny naukowej. Obok tradycji historycznej, to drugie istotne kryterium analizy odrębności danej dyscypliny naukowej.

Przypomnijmy, że ontologia to swego rodzaju namysł nad bytem, pytaniem o to co istnieje i jakie są najbardziej istotne właściwości tego co istnieje (przedmiotu). Epistemologia zajmuje się pytaniem o istniejącą wiedzę i jej pochodzenie. Metodologia odnosi się do procedury bądź zbioru procedur stosowanych w badaniu przedmiotu (*subject matter*)⁴¹.

Przyjęcie ontologicznych założeń ma znaczenie dla procedur postępowania badawczego mających na celu objaśnienie rzeczywistości międzynarodowej. Warto także odnotować, że konstruowanie ontologii danej dziedziny wiedzy dokonuje się za pomocą odpowiedniej siatki kategorii naukowych i pojęć.

kwatnie, jak się wydaje, ujął Aleksander Wendt pisząc o tym, że kluczowe zagadnienie w tej dziedzinie dotyczy tego jak powinniśmy analizować to, „co się dzieje”, gdy aktorzy wchodzi w interakcję⁴². Rzecz jasna chodzi o interakcję aktorów państwowych oraz interakcję między nimi a aktorami pozapaństwowymi. Takie założenie ontologiczne implikuje, że przedmiotem nauki o stosunkach międzynarodowych jest, jak to ujmuje Andrzej Gałganek, owo „między” międzynarodowy (ang. „inter” – *international*)⁴³. Gwoli prawdy należy powiedzieć, że podobne stwierdzenie po raz pierwszy zostało sformułowane przez jednego z badaczy amerykańskich pod koniec lat 40. w artykule opublikowanym na łamach historycznego – bo pierwszego – numeru czasopisma *World Politics*, gdzie stwierdzono co następuje: „z praktycznego punktu widzenia wiedza o stosunkach międzynarodowych nie jest bynajmniej zwykłym rozszerzeniem wiedzy o stosunkach społecznych w ramach wspólnoty państwowej ze względu na posiadanie własnych unikalnych elementów⁴⁴. W innym artykule opublikowanym jakiś czas później ten sam autor stwierdzał, że stosunki międzynarodowe jako dyscyplina zawierają w sobie pytania, które są efektem podziału świata na liczne autonomiczne jednostki polityczne. Gdyby nie było takiego podziału, nie byłoby stosunków międzynarodowych ani podziału na to co „międzynarodowe” i „wewnętrzne”⁴⁵. Pełniejsze rozwinięcie tej myśli zawiera praca jednego z badaczy amerykańskich⁴⁶.

Ontologia nauki o polityce jest konstruowana w zupełnie odmienny sposób i tradycje odnoszącą się do stosunków wewnątrz danej wspólnoty na podstawie zaproponowanej przez Davida Eastona koncepcji „systemu politycznego”, której w żaden sposób, nie popełniając błędów merytorycznych i logicznych, nie da się zastosować do sfery stosunków między państwami, gdyż pojęcie: *międzynarodowy system polityczny* brzmi wręcz jak farsa, co nie zmienia faktu, że niektórzy się nim posługują. Nie zaliczamy ich jednak do ekspertów i badaczy stosunków międzynarodowych. Sam D. Easton, sprowadzając pojęcie systemu politycznego państwa do jego sfery wewnętrznej, jednoznacznie wyznaczał granicę dyscypliny nauki o polityce⁴⁷.

Drugim istotnym parametrem określającym ontologię obydwu dyscyplin jest pojęcie władzy (ang. *power*). Pomimo lingwistycznych podobieństw jej pojmowanie i treść są zasadniczo odmiennie. Matthew Holden, były przewodniczący American Political Science Association dowodzi, że najważniejszą kompetencją (dziedziną) nauki o polityce jest badanie parametrów, procesu i efektów władzy, którą dzieli na publiczną i prywatną⁴⁸. Pojmowanie terminu „power” w stosunkach międzynarodowych jest zasadniczo odmiennie od tego, jak się ją pojmuje na użytek sfery wewnętrznej państwa, gdyż należy je tłumaczyć jako siła, potęga. Literatura przedmiotu na ten temat jest obszerna, a w Polsce kom-

pleksową analizę tego pojęcia w stosunkach międzynarodowych dokonała Anna Wojciuk⁴⁹. W nauce o stosunkach międzynarodowych przyjmuje się założenie o dogmatycznym wręcz charakterze, mówiące o braku władzy zwierzchniej nad suwerennymi państwami. Jest to założenie konstytuujące trzy wielkie teorie stosunków międzynarodowych: realizm, liberalizm, konstruktywizm. Każda próba kwestionowania tego kluczowego założenia, na przykład w postaci ponadnarodowych koncepcji teoretycznych, czy to na szczeblu globalnym, czy regionalnym nie została pozytywnie empirycznie zweryfikowana. W najbardziej zaawansowanym ugrupowaniu integracyjnym, jakim jest UE, nadal mamy do czynienia z przejawianiem się stosunków międzynarodowych między państwami suwerennymi.

Powyższe dwa założenia ontologii stosunków międzynarodowych, mając fundamentalny charakter, delimitują obszar (granice) dyscyplin nauki o stosunkach międzynarodowych i nauki o polityce. Nie wyczerpuje to rzecz jasna zestawu wszystkich parametrów identyfikacji i pojęć niezbędnych w konstruowaniu międzynarodowej ontologii. Uważamy, że takie kwestie jak: relacja polityki i ekonomii, suwerenność i anarchia stosunków międzynarodowych, relacja sfery wewnętrznej i zewnętrznej państwa, kwestia relacji podmiotu i struktury, narracja konfliktu i pokoju w stosunkach międzynarodowych, tożsamości międzynarodowe, nie mogą być nieuwzględniane w konstruowaniu ontologii tej dziedziny.

Założenie o nierozdzielności polityki i ekonomii przeciwstawia się prowadzeniu stosunków międzynarodowych jedynie do sfery stosunków politycznych, jak postulują to przedstawiciele nauki o polityce, którzy tworzą hierarchie umieszczając na czele stosunki polityczne – co wprost nawiązuje do leninowskiej koncepcji prymatu polityki nad innymi dziedzinami życia społecznego. Separacja sfery polityki i ekonomii ma niedługą tradycję, gdyż zaczęła się w drugiej połowie XIX wieku⁵⁰. Szkodliwość tego podziału jest powszechnie dostrzegana i przejawia się w postulacie integralnego ujmowania zjawisk ekonomicznych i politycznych, która to tradycja sięga Arystotelesa, traktującego naukę o gospodarowaniu (ekonomię) i politykę jako naukę o sprawowaniu władzy traktował jako równorzędne. Ograniczoność jednostronnego, skrajnie subiektywnego, bo politycznie motywowanego, postrzegania stosunków międzynarodowych jest powszechnie dostrzegana i przejawia się w rozwoju ekonomii politycznej stosunków międzynarodowych⁵¹ i lub geoekonomii⁵². Innym przejawem tej tradycji jest określanie stosunków międzynarodowych jako „polityki globalnej (ekonomii politycznej)” (ang. *global politics «political economy»*), tak jak uczynił profesor Patrick Thaddeus Jackson, szef programowy konferencji CEEISA w Krakowie w 2012 roku, poświęconej granicom dziedziny stosunków międzynarodowych⁵³. Integralność polityki i ekonomii w stosun-

kach międzynarodowych najlepiej ujął Jacob Viner, twórca teorii unii celnej, poprzez ukazanie zależności bogactwa (domena ekonomii) i siły (domena polityki):

1. bogactwo jest absolutnie niezbędnym środkiem siły niezbędnej dla zapewnienia bezpieczeństwa lub agresji,
2. siła odgrywa istotną i wartościową rolę jako środek zdobycia i utrzymania bogactwa,
3. bogactwo i siła są najbardziej istotnymi celami polityki państwa,
4. w długim okresie ma miejsce harmonia między tymi celami⁵⁴.

*Nauka
o stosunkach
międzynarodowych
a nauka
o polityce*

Schemat
Typy suwerenności

		Suwerenność zewnętrzna		
		niezależność autarkia	współzależność autonomia	zależność penetracja
Suwerenność wewnętrzna	dyktatura autorytaryzm	absolutyzm totalitaryzm		
	liberalizm		model liberalny	
		fragmentacja		<i>new medievalism</i>

Źródło: V. Rittberger, *The Future of Sovereignty and Models of International Organization – Rethinking Key Concept of International Relations*, Center for International Relations, Peace and Conflict Studies, University of Tübingen, 1997

Koncepcja suwerenności to wyjątkowa cecha konstytuująca międzynarodową ontologię. Ten ontologiczny punkt widzenia ma wyjątkowe znaczenie dla badania stosunków międzynarodowych, gdyż pomijanie go uniemożliwia uchwycenie ich istoty. Suwerenność to fundamentalna zasada stosunków międzynarodowych, wyrastająca z uznania państwa za najważniejszy przedmiot analizy. Jego uprzywilejowanie wynika, jak pisał przed laty jeden z badaczy amerykańskich, z bezwzględnego powiązania terytorialności i suwerenności państwa⁵⁵. Suwerenność jest fundamentalnym założeniem realizmu, jak i liberalnego instytucjonalizmu⁵⁶. Przypomnijmy, że zasada suwerenności wyrastała z potrzeb wolności i równości

w stosunkach międzynarodowych⁵⁷. Ma wymiar wewnętrzny i zewnętrzny – co ilustruje poniższy schemat.

Współcześnie suwerenność odnosi się do zasady nieinterwencji i wzajemnego uznania – co tworzy granice między niezależnymi państwami. W węższym rozumieniu jest to przyzwolenie innych państw do sprawowanie władzy przez dane państwa na określonym terytorium⁵⁸. Wiąże się z tym problem granic państwa; jako ważne kryterium konstruowania ontologii stosunków międzynarodowych jest przedmiotem wyjątkowo ożywionej debaty w literaturze przedmiotu w związku z obecną intensyfikacją procesów globalizacji⁵⁹.

Zasada suwerenności państw jak żadna inna delimituje w wyjątkowy sposób sferę wewnętrzną (nie podlegającą *de jure* w jakiegokolwiek formie interwencji i jurysdykcji innych państw) i zewnętrzną. Ujęcia suwerenności to domena nauki prawa międzynarodowego, którego rola w badaniu stosunków międzynarodowych jest nie do przecenienia⁶⁰ i pokazuje jednocześnie ograniczoną w sensie siły objaśniania rolę nauki o polityce w badaniu tego wymiaru stosunków międzynarodowych.

Kolejnym ważnym elementem ontologii stosunków międzynarodowych, którego nie sposób pominąć, to anarchiczność, którą uznaje się za fundamentalną cechę stosunków międzynarodowych. Robert Gilpin, utrzymuje, że w stosunkach międzynarodowych ma miejsce nieustanna walka o bogactwo (*wealth*) i potęgę (*power*) między niezależnymi aktorami pozostającymi w stanie anarchii⁶¹. Założenie o anarchiczności jest akceptowane przez trzy teorie głównego nurtu, tj. realizm, liberalizm i konstruktywizm⁶². Dla realistów i neorealistów jest to oczywiste, ale dla liberałów stanowi punkt wyjścia dla analizy w kategoriach teorii gier. Twierdzą oni, że najważniejsze problemy stojące przed ludzkością to te, które mają miejsce w dziedzinie stosunków międzynarodowych, gdzie niezależne i egoistycznie nastawione państwa konfrontują się nawzajem w warunkach pełnej anarchii. Wiele z tych problemów ujawnia się w kategoriach „dylematu więźnia” (ang. *prisoners dilemma*)⁶³. W związku z tym postulują badania i rozpoznania stanu anarchii międzynarodowej, jako koniecznego warunku rozwijania współpracy międzynarodowej między egoistycznymi państwami nie poddanymi żadnej władzy zwierzchniej⁶⁴. Ten problem, jak się wydaje, tworzy najważniejszą oś sporu między realistami i liberałami, gdyż ci pierwsi utrzymują, że od natury państw jest niezwykle trudno uciec⁶⁵, a współpraca międzynarodowa mająca na celu przewyciężenie anarchii jest trudna do realizacji, gdyż państwa obawiają się, że ich partnerzy osiągną większe korzyści i w rezultacie ich możliwości działania się zwiększą. Co w końcu może prowadzić do tego, że w przyszłości mogą stać się nawet państwami nieprzyjacielskimi⁶⁶.

Anarchiczność stosunków międzynarodowych jest przedmiotem wyjątkowego

zainteresowania teorii konstruktywizmu, którą ujmuje się w kategoriach bardziej zjawiska kulturowego niż materialnego⁶⁷. Czołowy przedstawiciel tego nurtu badawczego wyróżnia trzy kultury anarchii: hobbesowską, J. Locke'a i kantowską⁶⁸.

Interesującym faktem jest, że brytyjscy przedstawiciele nauki o stosunkach międzynarodowych nie akceptują poglądu o pełnej anarchiczności jako synonimu braku porządku, gdyż ich zdaniem istnieją pewne wspólne systemy norm i wartości podzielanych przez egoistyczne państwa, które pozwalają mówić o tym, że istnieje „społeczność światowa” (ang. *world society*)⁶⁹.

Cecha anarchiczności najpełniej identyfikuje dziedzinę stosunków międzynarodowych, czyniąc ją w pełni nieporównywalną do sfery wewnętrznej państwa – co w warstwie epistemologicznej implikuje zróżnicowaną kompetencję badawczą nauki o stosunkach międzynarodowych i nauki o polityce, a w sferze metodologii implikuje stosowanie odmiennych procedur dochodzenia do twierdzeń i hipotez. Teza ta znajduje wsparcie w teoriach głównego nurtu nauki o stosunkach międzynarodowych. Liberałowie utrzymują, że w stosunkach międzynarodowych nie ma wspólnego zarządzania, które mogłoby egzekwować prawo wedle wzorców sfery wewnętrznej państwa⁷⁰. Realiści w jeszcze większym stopniu podkreślają znaczenie dychotomii sfery wewnętrznej państwa i stosunków międzynarodowych, w których znaczenie siły, a nie prawa – jak utrzymuje Kenneth Waltz – ma kluczowe znaczenie jako mechanizmu je regulującego⁷¹.

Sfera wewnętrzna państwa i stosunków międzynarodowych to dwie zupełnie różne ontologie, konstruowane wedle odmiennych kryteriów. Jak pisze Jacek Czaputowicz, polityka wewnętrzna jest domeną władzy, administracji i prawa, podczas gdy polityka międzynarodowa jest w większym stopniu domeną siły, przemocy i przystosowania się⁷². Związki między obydwoma dziedzinami to odrębny temat sam w sobie, który jest przedmiotem wyjątkowo licznych badań i analiz. Jako całkowicie nielogiczne należy odrzucić stanowisko niektórych przedstawicieli nauki o polityce, utrzymujących, że stosunki międzynarodowe są prostym i naturalnym przedłużeniem stosunków wewnętrznych. Sztucznie przenoszenie kategorii polityki wewnętrznej do stosunków międzynarodowych obciążone jest błędem empirycznym i uniemożliwia ich naukowe poznawanie⁷³.

Powyzsza problematyka jest traktowana przez badaczy stosunków międzynarodowych z największą uwagą, o czym świadczy wynalezienie oryginalnego narzędzia badawczego, jakim jest koncepcja poziomów analizy, zastosowana po raz pierwszy przez K. Waltza w pracy opublikowanej w 1959 roku. Waltz wyróżnił w niej trzy poziomy analizy stosunków międzynarodowych: jednostka ludzka, państwa z jego systemem politycznym i ekonomicznym oraz system międzynarodowy⁷⁴. David Singer był pierwszym, który podniósł problem analitycznej

przydatności danego poziomu analizy. Skłaniał się ku pogładowi, że analiza na poziomie systemu międzynarodowego ma większą moc wyjaśniającą, gdyż czynniki zewnętrzne płynące z systemu międzynarodowego „penetrują” system wewnętrzny państwa i oddziałują na jego zachowania międzynarodowe⁷⁵. Tezę D. Singera rozwinął Peter Gourevitch w artykule opublikowanym na łamach czasopisma *International Organization*, w którym zanalizował proces kształtowania się polityki wewnętrznej państwa pod wpływem oddziaływania sfery stosunków międzynarodowych⁷⁶. To „klasyk gatunku”, o czym dowodzi fakt odnoszenia się do niego we wszystkich niemal teoretycznych publikacjach nauki o stosunkach międzynarodowych. Podobną rangę ma opublikowany dekadę później na łamach tego samego czasopisma artykuł Roberta Putmana⁷⁷. Aleksander Wendt, twórca konstruktywizmu, nie ma wątpliwości odnośnie tego, co w decydującym stopniu konstruuje tożsamość państwa w stosunkach międzynarodowych, o czym zaświadcza następująca konotacja: „ze względu na małą gęstość społeczności międzynarodowej nie twierdzę, że państwa konstruowane są przede wszystkim przez międzynarodowe struktury. Spora część konstruowania odbywa się na poziomie wewnętrznym, jak to podkreślają liberałowie, a pełna teoria tożsamości państwa musi zawierać duży komponent odnoszący się do czynników wewnętrznych. Jednakże te mogą powstawać dzięki systemowemu kontekstowi i są one w nim osadzone⁷⁸”.

Powyższe stwierdzenia nauki o stosunkach międzynarodowych mają istotne znaczenie dla oceny stanu jej relacji z nauką o polityce. Rzecz idzie o ustalenie stopnia rozłączności przedmiotu badania obydwu dyscyplin, tj. sfery wewnętrznej państwa i stosunków międzynarodowych. Niektórzy przedstawiciele nauki o polityce utrzymują, że występowanie w obiegu naukowym i medialnym takich terminów jak: *polityka światowa* (ang. *world politics*), *polityka międzynarodowa* (ang. *international politics*) uprawnia do traktowania ich jako części składowych tej dyscypliny. To fałszywa analogia oparta wyłącznie na kryterium lingwistycznym i nie mająca merytorycznego ani logicznego uzasadnienia. Przejawia się to w niedającym się w żaden sposób zaakceptować fałszywym twierdzeniu, że system międzynarodowy (międzynarodowy system polityczny) jest prostym przedłużeniem systemu politycznego państwa. Z tym prostym poglądem w wyjątkowo skuteczny sposób rozprawili się Barry Buzan i Richard Little w pracy opublikowanej w języku polskim⁷⁹.

Rozdzielność sfery wewnętrznej państwa (polityka wewnętrzna) i stosunków międzynarodowych na poziomie ontologii jest powszechnie akceptowana i jest jednym z najważniejszych kryteriów ustalania granic między obydwoma dyscyplinami. Cytowany przez nas Morton Kaplan stwierdzał jednoznacznie,

że „różnice między polityką międzynarodową (*international politics*) a polityką wewnętrzną są oczywiste”⁸⁰. Pisał dalej, co następuje: „Państwa takie jakie znamy to emanacja władzy politycznej, w ramach której są podejmowane decyzje polityczne i ma miejsce alokacja politycznych wartości. Zapewniają one także jurysdykcję na własnym obszarze, bez uwzględnienia w jakichkolwiek sposób wpływu władzy z zewnątrz. Dotyczy to takich kwestii jak: tworzenie i kompetencje rządu, prawa obywateli i ich obowiązki. Polityka międzynarodowa z drugiej strony to dziedzina, w której niezależne pod względem politycznym państwa wchodzi w relacje między sobą rozwiązują spory bez udziału jakiegokolwiek władzy zwierzchniej. Reguły zachowania, jeśli są przez nie przyjęte, to są wynikiem współpracy aniżeli ich narzucenia”⁸¹.

Morton Kaplan był pierwszym badaczem stosunków międzynarodowych, który zwrócił uwagę na *differentia specifica* zjawisk politycznych i procesu politycznego, mających miejsce wewnątrz państwa oraz w stosunkach między nimi. Różnica między „polityką wewnętrzną i międzynarodową”, pisał Kenneth Waltz, nie leży w użyciu siły, ale w odmiennym instytucjonalnym sposobie jej stosowania w polityce⁸². Podobną opinię wyraża Martin Wight pisząc o tym, że anarchia jest kryterium wyróżniającym stosunki międzynarodowe od polityki wewnętrznej. Ich badania opiera się na przesłance braku władzy zwierzchniej, tak jak ma to miejsce w polityce wewnętrznej. Walka o władzę w państwie ma miejsce w ramach ustalonego prawa i odpowiednich instytucji, podczas gdy w stosunkach międzynarodowych prawo i instytucje są funkcją walki o władzę⁸³.

Polityczność stosunków międzynarodowych w żadnej mierze nie może być prostą funkcją polityki wewnętrznej, gdyż odnosi się do zupełnie innego katalogu zasad ustalonych przez społeczność międzynarodową. Są to:

1. Zasada, że państwa powinny powstrzymać się w swych stosunkach międzynarodowych od groźby i użycia siły przeciwko całości terytorialnej i politycznej niezawisłości jakiegokolwiek państwa, lub w inny sposób niezgodny z celami Narodów Zjednoczonych.
2. Zasada, że państwa powinny załatwiać swe spory międzynarodowe przy użyciu środków pokojowych w taki sposób, by międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo oraz sprawiedliwość nie były zagrożone.
3. Obowiązek nieinterweniowania w sprawach, które należą do wewnętrznej jurysdykcji jakiegoś państwa zgodnie z Kartą.
4. Obowiązek państw współdziałania ze sobą zgodnie z Kartą.
5. Zasada równych praw i samostanowienia.
6. Zasada suwerennej równości państw.

7. Zasada, że państwa powinny wypełniać w dobrej wierze swe zobowiązania przyjęte przez nie zgodnie z Kartą⁸⁴.

Zasady, o których mowa, określają specyfikę procesów politycznych między państwami, których treść i logika działania jest zasadniczo odmienna od tych, które mają miejsce wewnątrz państwa. Potwierdza to dogmat o nieprzenoszalności kategorii polityki wewnętrznej do stosunków międzynarodowych, to najważniejszy parametr konstytuujący dyscyplinę nauki o stosunkach międzynarodowych, gdyż ma to implikacje dla określenia jej granic i przedmiotu badania. Przykładem mogą służyć dwa kluczowe pojęcia: demokracji i podejmowania decyzji. W wymiarze wewnętrznym demokracja jest kompromisem między interesem indywidualnym a zbiorowym⁸⁵. W sensie strukturalnym demokracja nie ma zastosowania w stosunkach międzynarodowych chociażby z tego względu, że państwa będąc suwerennymi podmiotami mają prawo określać to co jest najważniejsze z punktu widzenia ich potrzeb i interesów. Prawo takie jest uznane przez innych uczestników życia międzynarodowego⁸⁶. Co się tyczy podejmowania decyzji, to w polityce wewnętrznej kluczową rolę w tym względzie odgrywają wybory, podczas gdy w stosunkach międzynarodowych kluczową rolę odgrywają negocjacje, przekonywania (ang. *bargaining*), koordynacja a nierzadko także groźba użycia siły, a nawet wręcz jej stosowanie⁸⁷.

Odrębność i specyfika procesów politycznych między państwami nie znajdując analogii do stosunków wewnętrznych jest konstruowana za pomocą charakterystycznych koncepcji i pojęć, których nie można zastosować do analizy polityki wewnętrznej. Wymienić tu należy w pierwszej kolejności współzależność⁸⁸, a także konflikt i wojnę⁸⁹ oraz pokój⁹⁰ jako stany i procesy w stosunkach międzynarodowych. Warto w tym miejscu przypomnieć, że fundamentalne dzieło H. Morgenthau jest zatytułowane *Polityka między narodami. Walka o potęgę i pokój*. Do zasadniczych kategorii podkreślających specyfikę polityczności stosunków międzynarodowych, które nie znajdują jakiegokolwiek zastosowania w polityce wewnętrznej, zaliczyć należy: sojusze międzynarodowe⁹¹ i równowagę sił⁹². Interesującym uogólnieniem procesu politycznego w stosunkach międzynarodowych jest metafora „kul bilardowych”⁹³, która kieruje uwagę na problem międzynarodowej aktywności państw, w kontekście celów, motywów i uwarunkowań, czyli polityki zagranicznej. Odwołując się do schematu poziomów analizy, chodzi o subsystemowy, czyli poziom państwa, gdzie kluczowy problem badawczy przejawia się w pytaniu, jaką wolę w międzynarodowej aktywności państwa odgrywają uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne. Jest to przedmiot wyjątkowo ożywionej debaty naukowej⁹⁴. Morton Kaplan utrzymywał, że polityka zagraniczna jest motywowana w większym stopniu pro-

blemami międzynarodowymi aniżeli wewnątrzpaństwowych grup interesów⁹⁵. Podobne stanowisko zajmują przedstawiciele szkoły realizmu, a zwłaszcza nurt określany mianem realizmu strukturalnego⁹⁶. Z kolei badacze reprezentujący nurt liberalny gotowi są uznawać kontekst wewnętrzny na równi z międzynarodowym. Teoria demokratycznego pokoju jest dobrą ilustracją tego stanowiska⁹⁷. Oryginalne stanowisko odnośnie do tego ontologicznego problemu zajmują przedstawiciele konstruktywizmu, którzy plasują się pośrodku rozpatrując te kwestie w kategoriach relacji „podmiot – struktura” (ang. *agency – structure*)⁹⁸. Problem ten w oryginalny sposób konceptualizują przedstawiciele geografii – w postaci relacji miejsc i przestrzeni (ang. *places and space*)⁹⁹, która jest uogólnieniem relacji państwo – przestrzeń międzynarodowa¹⁰⁰.

Polityczność ontologii stosunków międzynarodowych przejawiająca się w formie międzynarodowych stosunków politycznych (ang. *international politics*) jest tylko jedną z cech tej dziedziny stosunków społecznych, gdyż równie ważne znaczenie mają dwie pozostałe cechy: ekonomiczność stosunków międzynarodowych¹⁰¹ i kulturowość¹⁰². W naszym przekonaniu dopiero te trzy cechy razem wzięte umożliwiają pełne i całościowe konstruowanie ontologii stosunków międzynarodowych. Między nimi nie ma hierarchicznej zależności, jak usiłują to przedstawiać zwolennicy ideologicznego i pozbawionego walorów naukowych, tak zwanego podejścia politologicznego¹⁰³, ale współzależność, która w różnych układach czasoprzestrzennych przedstawia się w sposób zróżnicowany.

3. Płaszczyzna epistemologii

Epistemologia to fundament badań naukowych, odpowiadająca na pytanie jaka jest rzeczywistość, jaką posiadamy o niej wiedzę, i w jaki sposób możemy do niej dojść? To udzielenie odpowiedzi na pytania badawcze które umożliwiają ustalenie granic badanej rzeczywistości (przedmiot badania) oraz stworzenie nowej wiedzy o niej rozumianej jako:

- a) ustalenie nowej zależności przyczynowo-skutkowej poprzez odwołanie się do metodologii pozytywistycznej (empirycystycznej),
- b) pełniejszego zrozumienia w wyniku odwołania się do postpozytywistycznej metodologii (interpretacjonizm).

Jak zauważa Jacek Czaputowicz, epistemologia dotyczy sposobu zdobywania wiedzy, prawidłowości lub fałszywych określonych twierdzeń o stosunkach międzynarodowych, a metodologia dotyczy form wyjaśnienia lub rozumienia. Każda teoria tworzy własny obraz rzeczywistości społecznej (ontologia), na której

oparta jest nadbudowa, określająca sposoby zdobywania wiedzy (epistemologia). W ten sposób teorie są spójne wewnętrznie, a zarazem stają w opozycji do siebie nawzajem¹⁰⁴. Przywołanie tej reguły jest ważne dlatego, że jest pomocne w określeniu tożsamości danej dyscypliny naukowej na tle innych, w tym przypadku nauki o stosunkach międzynarodowych. Pomocne w tym względzie może być także odwołanie się do twierdzenia D. Bella o tym, że częścią „historycznej ontologii” jest „historyczna meta-epistemologia”, która zajmuje się identyfikowaniem roli procedur badawczych związanych z tworzeniem wiedzy, poglądów, opinii, obiektywności, argumentacji, rozumowania, racjonalności, krytyki, empirii i prawdy. Wiąże się z pytaniem o naukowość w specyficznym kontekście, jaka jest historia wiedzy i na podstawie jakich kryteriów można ustalić prawdę, obiektywność i neutralność¹⁰⁵

Epistemologia i metodologia nauki o stosunkach międzynarodowych ma długą tradycję rozwoju i jest bardzo dobrze udokumentowana w literaturze przedmiotu, można z powodzeniem mówić wręcz o tym, że ma ona własną oryginalną historiografię¹⁰⁶, pisali o tym tacy badacze jak Brian Schmidt i Steve Smith.

Ogólnie można stwierdzić, że po drugiej wojnie światowej jej rozwój charakteryzował się tworzeniem kolejnych paradygmatów, wielkich teorii oraz intensywną debatą, która przebiegała na trzech poziomach.

a) Wewnątrz poszczególnych paradygmatów. W ramach realizmu ma miejsce debata między realistami klasycznymi i strukturalnymi (realizm-neorealizm) oraz między realistami ofensywnymi i defensywnymi. W ramach liberalnej teorii wyodrębnił się dominujący nurt neoliberalizmu. Również nurt konstruktywistyczny nie jest jednorodny, gdyż wyróżnia się w nim nurt neoklasyczny, postmodernistyczny i naturalistyczny.

b) Debata międzyparadygmatyczna ma wyjątkowo intensywny charakter – co zdecydowanie wyróżnia naukę o stosunkach międzynarodowych spośród innych dyscyplin nauk humanistycznych i społecznych, nauki o polityce nie wyłączając – w której taka debata nie miała miejsca. Chodzi o trzy wielkie debaty: realizm – idealizm, tradycjonalizm – scjentyzm (rewolucja behawioralna), realizm – pluralizm, w wyniku którego wyłoniła się subdyscyplina ekonomia polityczna stosunków międzynarodowych i której istotą był spór między pozytywistami i postpozytywistami.

c) Płaszczyzna syntezy. Teoretyczny pluralizm nauki o stosunkach międzynarodowych sprawił, że pojawiły się postulaty ich syntezy. Interesującym przykładem jest ocena debaty między neoliberalizmem a neorealizmem, dokonana przez Davida Baldwina¹⁰⁷. Wielu badaczy utrzymuje, że różnice między tymi dwoma teoriami są pozorne i że możliwa jest ich synteza, o czym mają

decydować dwa argumenty. Zgodnie z pierwszym obydwie podejścia podzielają wspólne założenia ontologiczne odnoszące się do istoty i natury systemu międzynarodowego w postaci anarchiczności. Drugi, jeszcze ważniejszy wiąże się z tym, że dzielą one wspólną metodologię wywodzącą się z nauk ekonomicznych w postaci modelu racjonalnych wyborów¹⁰⁸. Neorealistyczna i neoliberalna synteza przejawia się także w traktowaniu państwa jako „racjonalnego egoisty” (*rational egoist*), który dąży do maksymalizacji dwóch celów: potęgi i bogactwa.

Postulat syntezy to nowa jakość w teoretyzowaniu stosunków międzynarodowych¹⁰⁹. Pluralizm w nauce o stosunkach międzynarodowych może zaświadczać o żywotności i dynamizmie epistemologicznej debaty, ale z drugiej strony wielość konkurujących ze sobą teorii, modeli objaśniania i podejść utrudnia nie tylko dialog między poszczególnymi ich przedstawicielami, ale może sprawiać wrażenie, że nie ma zgody odnośnie uznania wiodącego paradygmatu. Miało to związek z pojawieniem się całej gamy „teorii krytycznych”, kontestujących teorie głównego nurtu: realizm, liberalizm i konstruktywizm. Ten ostatni zresztą jest przez niemałą część badaczy zaliczany do teorii krytycznych. Nie zmienia to jednak faktu, że środowisko badaczy stosunków międzynarodowych akceptuje pogląd, że teoria realizmu wniosła niekwestionowany wkład w rozwój nauki o stosunkach międzynarodowych. Zasluguje na miano wiodącego paradygmatu, ponieważ:

- a) stworzyła system wiedzy o stosunkach międzynarodowych w wyniku przyjęcia ontologicznego założenia o zasadniczej różnicy między polityką wewnętrzną a polityką w stosunkach międzynarodowych,
- b) wpłynęła inspirująco na rozwój innych alternatywnych wobec niej teorii podejść, które składają się na bogaty i zróżnicowany system teorii konstytuujących dyscyplinę stosunki międzynarodowe¹¹⁰.

Granice epistemologii, lub innymi słowy, obszaru dziedziny teoretyzowania nauki o stosunkach międzynarodowych, wbrew niektórym opiniom są ściśle określone i, co najważniejsze, ma miejsce konsensus wśród badaczy związany z tym problemem. Chodzi o następujące dziedziny: studia strategiczne i bezpieczeństwa, analiza polityki zagranicznej, organizacje międzynarodowe, studia regionalne, prawo międzynarodowe, historia stosunków międzynarodowych, międzynarodowa ekonomia polityczna¹¹¹. To fundamentalne kryterium, które odróżnia treść teoretycznych debat w nauce o stosunkach międzynarodowych od tych mających miejsce w nauce o polityce.

Jakość i intensywność teoretycznego dyskursu w nauce o stosunkach międzynarodowych, tak w wymiarze poziomym (wszerz) i pionowym (w głąb) jest imponująca i zdecydowanie odróżnia ją od nauki o polityce która, wedle niektórych autorów, jest odporna na zasadnicze zmiany¹¹². Jak się wydaje nadal zachowuje swoją aktualność teza wybitnego badacza polityki z USA, że w tej dyscyplinie, dominują szkoły i sekty identyfikujące się w oparciu o polityczno-ideologiczne kryteria takie jak umiarkowana lewica i prawica, oraz dogmatyczna lewica i prawica¹¹³. Na różne trajektorie debaty teoretyczno-metodologicznej w obydwu dyscyplinach zwraca uwagę w interesującym artykule Heather Savigny¹¹⁴.

Konkludując możemy jednoznacznie stwierdzić, że rozdzielność obszaru teoretyzowania nauki o stosunkach międzynarodowych i nauki o polityce sprawia, że oferowane przez nie teorie są nieprzystawalne względem siebie. Twierdzeń realizmu nie sposób zastosować do analizy polityki wewnętrznej państwa, a modeli zachowań wyborczych do badania zachowań podmiotów stosunków międzynarodowych.

4. *Płaszczyzna metodologii*

Metodologia to trzeci niezbędny komponent umożliwiający określenie tożsamości każdej z dyscyplin ich granic i wzajemnych relacji. W ciągu ostatnich kilku dekad rozwinęła się oryginalna i własna metodologia nauki o stosunkach międzynarodowych w wyniku dyskursu o dychotomicznym charakterze, tj. takim, w którym, jak to ujmuje Colin Wight, konfrontowały się tendencje naukowa i antynaukowa. Przejawiła się ona w trzech formułach metodologicznych: pierwsza w postaci dylematu wyjaśniać czy zrozumieć (ang. *explaining – understanding*), druga w formule pozytywizmu i postpozytywizmu, trzecia w postaci relacji racjonalizmu i refleksjonizmu¹¹⁵. W polskiej literaturze przedmiotu metodologiczne debaty w nauce o stosunkach międzynarodowych zostały przedstawione w pracy Roberta Jacksona i Georga Borensena¹¹⁶. Interesującej klasyfikacji metod badawczych dokonał Michael Brecher zestawiając je alternatywnie: indukcja – dedukcja, pojedyncze studia przypadku – wielokrotne studia przypadku, metody ilościowe – metody jakościowe¹¹⁷.

Oryginalną, właściwą tylko dyscyplinie stosunków międzynarodowych metodologią jest naukowy realizm (ang. *scientific realism*), którego główne założenia zostały opracowane w ostatniej dekadzie. Jego twórcy¹¹⁸ kategorię przyczynowości (ang. *causation*) uznają za najważniejszą, i dla jej odkrycia w stosunkach międzynarodowych według nich konieczne jest odwołanie się do pozytywizmu oraz postpozytywizmu, w którym obok obserwowanych zjawisk bierze się pod uwagę cechy niematerialne, takie jak postawy etyczne i religijne. Argu-

mentują oni, że jest to najlepsza metoda zapewniająca obiektywizm i ograniczająca do minimum subiektywizm. Jacek Czaputowicz wymienia trzy podejścia w metodologii badań stosunków międzynarodowych: behawiorystyczne, strukturalne i ewolucyjne¹¹⁹.

Metodologia badań stosunków międzynarodowych dotyczy trzech kwestii:

- a) zbierania danych empirycznych
- b) analizy treści działań i oddziaływań wszystkich uczestników stosunków międzynarodowych
- c) analiza działania instytucji i oddziaływania procesów międzynarodowych.

Biorąc je pod uwagę możemy ocenić możliwości wkładu poszczególnych dyscyplin i oferowanych przez nie narzędzi poznania w badaniu stosunków międzynarodowych. To ważny, o ile nie najważniejszy, wymiar wielo- i interdyscyplinarności nauki o stosunkach międzynarodowych. To na tej podstawie naszym zdaniem możemy sformułować uogólnienia na temat roli poszczególnych dyscyplin, w tym nauki o polityce w badaniu stosunków międzynarodowych.

Co się tyczy kwestii zbierania danych empirycznych, to w tej dziedzinie nauka o polityce niewiele może zaoferować ze względu na dominującą tradycję (przynajmniej w Polsce) odwoływania się do argumentów li tylko werbalnych, które charakteryzują się tym, że język polityki jest tożsamy z językiem nauki o polityce. Dowodzi tego fakt, że w programie nauczania nauk politycznych oferowane są przedmioty takie jak *propaganda polityczna czy metafory polityki*, przy braku kursów ze statystyki i metod ilościowych¹²⁰. Nie należy zapominać, że empiria stosunków międzynarodowych pod względem ilościowym i jakościowym daleko wykracza poza to, co ma miejsce wewnątrz państwa, gdzie polityczny, ekonomiczny i kulturowy kontekst jest w miarę homogeniczny. Dodatkowo sprawę komplikuje fakt, że kryteria tajemnicy dyplomatycznej oraz te związane z wymogami bezpieczeństwa narodowego uniemożliwiają pełny dostęp do danych. W związku z tym metodologia zbierania danych empirycznych w stosunkach międzynarodowych to złożony system wiedzy, który implikuje odwoływanie się do dorobku nauk o bogatej tradycji badań empirycznych jak: socjologia, ekonomia, nauka o zarządzaniu.

Co się tyczy analizy treści działań o oddziaływań uczestników stosunków międzynarodowych, to odwoływanie się do twierdzeń nauki o polityce ma sens wtedy, kiedy analizujemy ich wewnętrzny kontekst, np. system polityczny, konstytucję, funkcjonowanie organów władzy. Nie należy jednak zapominać o tym, że samo porównywanie systemów politycznych i władzy w poszczególnych państwach (ang. *comparative politics*) nie jest tożsamy z dyscypliną stosunki międzynarodowe.

Analiza instytucji i procesów międzynarodowych nie stwarza praktycznie żadnej okazji do wykorzystania metod stosowanych w badaniu polityki wewnętrznej. Większe zastosowanie mają tu metody historyczna, instytucjonalna, prawno-międzynarodowa i te z dziedziny nauk ekonomicznych. Wykorzystanie metodologii nauki o polityce w badaniu stosunków międzynarodowych jest dosyć ograniczone ze względu na ontologiczną rozłączność kategorii polityki wewnętrznej w tej dziedzinie. Można mówić wręcz o strukturalnym niedostosowaniu tej metodologii do innego wymiaru ontologii. Ważną rolę w tym względzie odgrywają jeszcze dwojaki rodzaj okoliczności. Po pierwsze, godne uwagi jest spostrzeżenie dokonane jakiś czas temu przez Theodora Lowi, byłego przewodniczącego International Political Studies Association o tym, że badanie polityki nie jest wyłączną domeną nauki o polityce¹²¹. Po drugie nauka o polityce ze względu na swoją tradycję ma normatywny charakter i, co za tym idzie, nie mała część publikacji charakteryzuje się skrajnym subiektywizmem. W nauce o stosunkach międzynarodowych postulat naukowości od ponad pół wieku jest mocno eksponowany, co przejawia się w poszukiwaniu naukowych metod poznania ograniczających do minimum subiektywizm¹²². Służyć temu mają syntezy rozproszonych podejść, takich jak chociażby teoria naukowego realizmu. Nie oznacza to wcale, że w nauce o stosunkach międzynarodowych nie ma miejsca na teorie normatywne¹²³ – rozwijane głównie w Europie. W Stanach Zjednoczonych, gdzie nauka o stosunkach międzynarodowych osiągnęła najwyższy poziom rozwoju, dominuje metodologia pozytywistyczna, co można traktować jako ważny dowód na rzecz stosowania takiej, a nie innej metodologii. W naszym przekonaniu odwoływanie się do pozytywistycznej teorii to nie mająca alternatywy metodologia gwarantująca postęp naukowy w badaniach stosunków międzynarodowych w naszym kraju¹²⁴.

Rozłączność i specyfika obydwu dyscyplin w warstwie metodologicznej jest uznawana przez przedstawicieli obydwu kierunków, w tym także przez badaczy nauki o polityce, którzy problematykę metodologii tej dyscypliny zawężają do sfery stosunków wewnętrznych. Dotyczy to uczonych krajowych¹²⁵ i zagranicznych¹²⁶. To w sposób naturalny wyznacza poziom kompetencji badawczej w polityce wewnętrznej i w stosunkach międzynarodowych. Taki wniosek nasuwa się nieodparcie z lektury pracy pod tytułem *Teoretyczne i metodologiczne wyzwania badań politologicznych w Polsce*, której redaktorzy w sposób jak się wydaje bardziej nieświadomy, wprowadzając podział na części poświęcone metodologii nauk politycznych i stosunków międzynarodowych, potwierdzili ich odrębny status metodologiczny i wzajemną nieprzystosowalność¹²⁷.

Analiza związków nauki o stosunkach międzynarodowych i nauki o polityce w wymiarze ontologii, epistemologii i metodologii prowadzi do wniosku, że nauka o polityce jest ważną dyscypliną wnoszącą wkład w badanie stosunków międzynarodowych, ale ogranicza się on wyłącznie do cechy polityczności stosunków międzynarodowych. Należy również pamiętać o tym, że geneza (mit założycielski) nauki o stosunkach międzynarodowych nie wywodzi się z nauki o polityce, ale z prawa narodów i historii dyplomacji.

Nauka o polityce jest jedną z wielu obok innych dyscyplin oferujących instrumentarium badawcze dla nauki o stosunkach międzynarodowych, ale nie może pretendować do monopolu w tej dziedzinie, także ze względu na całkowicie odmienną strukturę i treść siatki terminologicznej. Godzi się przypomnieć, że na gruncie nauki o stosunkach międzynarodowych zostały wypracowane modele teoretyczne (K. Waltz, D. Singer, P. Gourevitch i R. Putnam) ukazujące jak kluczowe znaczenie ma zewnętrzne otoczenie międzynarodowe dla polityki wewnętrznej państwa.

Relacja nauka o stosunkach międzynarodowych – nauka o polityce jest determinowana przez fakt, że ta pierwsza ma prawdziwie (a nie tylko deklarowany) wielodyscyplinarny charakter. Kompetencje badań stosunków międzynarodowych polegają na wykorzystywaniu dorobku kolejnych dyscyplin. To sprawiło, że badacze stosunków międzynarodowych wykorzystując dorobek innych dyscyplin nie traktowali siebie jako badaczy polityki, ekonomii, historii, geografii, ale jako grupę naukowców świadomych historii swej dyscypliny, jej teoretyczno-metodologicznego statusu, dydaktycznej odrębności w postaci programów kształcenia, własnych stowarzyszeń.

Cytowany przez nas Frederic Dunn przed laty pisał, że nauka o stosunkach międzynarodowych rozwija się nie dla samej wiedzy, ale z myślą o praktycznym ulepszeniu dziedziny stosunków społecznych, którą się zajmuje, tak samo jak czynią to przedstawiciele nauki o polityce, ekonomii, prawa i innych dyscyplin społecznych¹²⁸. Materia stosunków społecznych, którą podejmuje nauka o stosunkach międzynarodowych, jest wyjątkowo rozległa, gdyż obejmuje problemy świata i całej ludzkości, cywilizacji światowej (pojęcie Tadeusza Klementewicza). To sprawia że może ona z powodzeniem pretendować do statusu dyscypliny uniwersyteckiej¹²⁹. Warto w tym miejscu przypomnieć, że pionier badań stosunków międzynarodowych w Polsce, profesor Ludwik Ehrlich, w opublikowanej w 1947 roku pracy pisał, iż nauka o stosunkach międzynarodowych zajmuje się tą najszerszą stroną współzycia ludzi, którą jest współzycie całej ludzkości, współzycie narodów. Staje się przez to wielkim dziełem wiedzy ludzkiej¹³⁰. Dwie dekady później

Karl Deutch, jeden z wielkich „ojców założycieli” nauki o stosunkach międzynarodowych, ujmował rzecz podobnie twierdząc, że badanie stosunków międzynarodowych to sztuka i nauka o przetrwaniu ludzkości¹³¹.

Piszący ponad półwieku temu powyższe słowa wybitni przedstawiciele rodzącej się wówczas nauki o stosunkach międzynarodowych nie mogli przewidzieć, że ich opinia o statusie nauki o stosunkach międzynarodowych, jako uniwersalnej dyscypliny badającej problemy rozwoju i funkcjonowania całej ludzkości i narodów, zostanie tak w pełni pozytywnie zweryfikowana przez wyzwania badawcze związane z pozimnowojenną globalizacją. To w pełni legitymizuje je jako dyscyplinę o określonym statusie ontologicznym, posiadającą rozwiniętą teorię i metodologię, dyscyplinę o równorzędnym statusie wobec innych nauk społecznych, nauki o polityce nie wyłączając. To niezbędny warunek dalszego rozwoju tej dyscypliny i postępu naukowego.

PRZYPISY

1. Przyjmujemy pojęcie nauki o stosunkach międzynarodowych ze względu na przedmiotowo – podmiotowe, logiczne i językowe kryteria definiowania. Odrzucamy tym zdecydowanie jako nieadekwatne i wywodzące się z tradycji PRL – u termin „internacjologia”, którym posługują się niektórzy przedstawiciele dyscypliny „nauka o polityce”. Inny bliskoznaczny stosowany termin to „studia międzynarodowe”. Ma on jednak bardziej instytucjonalne konotacje, gdyż występuje w tytułach czasopism i nazw stowarzyszeń naukowych, jak na przykład International Studies Association (ISA), Central European International Studies Association, Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych.
2. Zobacz recenzję Teresy Łoś – Nowak rozprawy habilitacyjnej dr Justyny Zając pt. *Role UE w regionie Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu*, w której Pani Profesor z Wrocławia konstatuje, że praca reprezentuje dyscyplinę stosunki międzynarodowe. Dokumentacja przewodu habilitacyjnego WDiNP UW, Warszawa, 2010.
3. Y. Coakley i Y. Trent, *History of the International Political Science Association*, IPSA, Dublin 2000, s. 14-17.
4. *Tamże*, s. 72.
5. S. Smith, „Paradigm Dominance in International Relations. The Development of International Relations as a Social Science”, *Millennium. Journal of International Studies*, 1987, nr 2, s. 189–206.
6. F. Greenstein, I. Fred, W. Nelson (red.), *Handbook of Political Science*, vol. 1–8, Addison-Wesley, Massachusetts, 1975.
7. F. Greenstein, I. Fred, W. Nelson (red.), *Handbook of International Relations*, vol. 8: „International Politics”, Addison-Wesley, Massachusetts, 1975.
8. R. Goodin, H. Klingeman (red.), *The New Handbook of Political Science*, Oxford University Press, Oxford 1996.
9. A. Groom, M. Light (red.), *Internal Relations: A Handbook of Current Theory*, Frances Pinter, London 1985.

10. A. Groom, M. Light (red.), *Contemporary International Relations: A Guide to Theory*, Pinter Publishers, London 1994.
11. I. Kipper (red.), *The Oxford Companion of Politics of the World*, Oxford University Press, Oxford 1993.
12. W. Carlsnaes, T. Risse, B. Simmons (red.), *Handbook of International Relations*, Sage, London 2010.
13. H. Grotius, *Trzy księgi o prawie wojny i pokoju w których znajdują wyjaśnienie prawo natury i prawo narodów, a także główne zasady prawa publicznego*. Z języka łacińskiego przełożył, wstępem i przypisami opatrzył Remigiusz Bierzanek, PWN, Warszawa, 1957, s. 17–18.
14. M. Pietraś, K. Marzęda (red.) *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, wyd. UMCS, Lublin, 2008.
15. P. Potter, „Political Science in the International Field”, *The American Political Science Review*, 1929, nr 3, 386–387.
16. Zob. Dr. A. Białecki, *Prawidłowość stosunków międzynarodowych. Rzecz z powodu dzieła pt. O jurysdykcji konsulów na wschodzie przez Teodora Martensa, prof. Uniwersytetu Petersburskiego*, Petersburg, 1873; Warszawa, 1874 w drukarni „Wiek” J. Moskowskiego.
17. Zob. H. Bull, „The Theory of International Politics 1919–1929”, w: B. Porter (red.), *The Aberystwyth Papers: International Politics 1919–1969*, Oxford University Press, London, 1972, s. 30–55; B. Smith, „The Historiography of Academy International Relations”, *Review of International Studies*, 1994, nr 4, s. 349–367; A. Oslander, „Rereading Early Twentieth-Century IR Theory: Idealism Revisited”, *International Studies Quarterly*, 1998, vol. 42, s. 409–432.
18. Idem, *The Twenty Years Crisis. 1919–1939. An Introduction to the Study of International Relations*, Macmillan, London 1951, s. 1–15.
19. B. Schmitt, „Lesson From the Past: Reassessing the Interwar Disciplinary History of International Relations”, *International Studies Quarterly*, 1998, vol. 42, s. 433–459.
20. F. Dunn „The Scope of International Relations”, *World Politics*, 1948, nr 1, s.142.
21. P. Potter, „Political Science in the International Field”, *The American Political Science Review*, 1923, nr 3, s. 384–385 i 388.
22. Idem, „Economics and International Relations. A problem of Teaching”, *Political Science Quarterly*, 1947, nr 4, s. 553.
23. W. Fox, „Interwar International Relations Research: The American Experience”, *World Politics*, 1949, nr 1, s. 67–69.
24. Zob. D. Lake, „Rightful Rules: Authority. Order and the Foundations of Global Governance”, *ISA Presidential Address*, ISA Website.
25. Idem, „International Politics: The Past as a Science”, *International Studies Quarterly*, 1968, nr 4, s. 404.
26. A. Oslander, op.cit., s. 430.
27. *L'Institut International de Cooperation Intellectuelle 1925-1946*, 2 rue de Montpensier – Palais – Royal – Paris 1, Paris 1946.
28. Ibidem
29. A. Zimmern (red.), „University Teaching of International Relations. A record of the Eleventh Session of the International Studies Conference”, Prague 1939, cyt. za: H.

- Palmer, „The study of International Relations in the United States. Perspective of Hall of Century”, *International Studies Quarterly*, 1980, nr 3, s. 343-364.
30. J. Melcean, „Introduction and Research Areas for Postwar Research”, *The American Political Science Review*, 1945, nr 4, s. 741-757.
31. W. Ebenstein, „Toward Collaboration in Political Science; A Report on the UNESCO Project «Methods in Political Science»”, *The American Political Science Review*, 1948, nr 6, s. 1182.
32. D. Long, „Who Killed the International Studies Conference”, *Review of International Studies*, 2006, nr 4, s. 603-622.
33. H. Morgenthau, *Polityka między narodami: Walka o potęgę i pokój*, Diffin, Warszawa 1962.
34. G. Modelski, *A Theory of Foreign Policy*, Praeger, New York 1962.
35. Idem, „Is International Realations a Discipline”, *The Journal of Politics*, 1967, nr 3, s. 462-476.
36. D. Long., *op. cit.*
37. Zobacz m.in. K. Holsti, „Scholarship in an Era of Anxiety: The Study of International Relations During the Cold War”, *Review of International Studies*, 1998, vol. 24, s.17-46; B. Schmitt, *The Political Discourage of Anarchy: A Disciplinary History of International Relations*, State University of New York Press, Albany 1998; S. Smith, „Dominance in International Relations: The Development of International Relations as a Social Science”, *Millennium: Journal of International Studies*, 1987, nr 2, s. 189-206; S. Smith, „The Discipline of International Relations: Still on American Social Science”, *British Journal of Politics and International Relations*, 2000, nr 1, s. 115-136; R. Walker, „History and Structure in the Theory of International Relations”, *Millennium: Journal of International Studies* 1989, nr 2, s. 163-183; N. Vaugham-Williams, „International Relations and the «Problem of History»”, *Millennium: Journal of International Studies*, 2005, nr 1, s. 115-136.
38. Zob. Ch. Merriam, „Progress in Political Research”, *The American Political Science Review*, 1926, nr 1 s. 1-13; I. Dryzek, S. Leonard, „History and Discipline in Political Science”, *American Political Science Review*, 1988, nr 4, s. 1245-1260; I. Gunnell, „Disciplinary History: The Case of Political Science”, *Strategies: A Journal of Theory, Culture and Politics*, 1991, nr 4-5, s. 182-227; M. Holden, „The Competence of Political Science: «Progress in Political Research» Revisited”. *Presidential Address*, American Political Science Association, 1999, [w:] *American Political Science Review*, 2000, nr 1, s. 1-19.
39. D. Bell, „Writing the World: Disciplinary History and Beyond”, *International Affairs*, 2009, nr 1, s. 5.
40. Zobacz na przykład, C. Kennedy-Pipe i N. Rengger, „BISA At Thirty: Reflections on Tyree Decades od British Interantional Relation Scholarship”, *Review of International Studies*, 2006, nr 4, s. 665-676.
41. J. Ravenhill, *Globalna ekonomia polityczna*, Wyd. 49, Kraków, 2008, s. 28.
42. Idem, *Spoleczna teoria stosunków międzynarodowych*, Scholar, Warszawa 2008, s. 42.
43. Idem, *Historia stosunków międzynarodowych*, PWN, Warszawa 2009, s. 22 i 44.
44. F. Dunn, *op. cit.*, s. 144.
45. F. Dunn, „The Present Course of International Relations Research”, *World Politics*, 1949, nr 1, s. 80-95.

46. J. Walker, *Inside/Outside: International Relations as a Political Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.
47. Idem „The Political System Besieged by the State”, *Political Theory*, 1981, nr. 3, s. 303-325.
48. „The Competence of Political Science: «Progress in Political Research» Revisited”. *Presidential Address*, American Political Science Association 1999, [w:] *American Political Science Review*, 2000, nr 1, s. 1-19.
49. Idem, *Dylemat potęgi, Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Wyd. UW 2010.
50. E. Halizak, „Współzależność polityki i ekonomii w stosunkach międzynarodowych”, w: E. Halizak i inni (red.) *Stosunki międzynarodowe w XXI wieku*, Scholar, Warszawa 2006, s. 23-47.
51. Zob. E. Halizak, „Ujęcie roli państwa w ekonomii politycznej stosunków międzynarodowych”, [w:] M. Sułek i J. Symonides (red.), *Państwo w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*, Wyd. UW, Warszawa 2009, s. 33-45; N. Philips i C Weaver (red.) *International Political Economy. Debating the Past, Present and Futures*, Rutledge, New York 2011.
52. E. Halizak (red.), *Geoekonomia*, Scholar, Warszawa 2012.
53. Zobacz stronę www., *Central and East European International Studies Association*.
54. Idem, „Power versus Plenty as Objectives of Foreign Policy in the Seventeenth and Eighteenth Centuries”, *World Politics*, 1948, nr. 1, s. 10.
55. J. Herz, „The Rise and Demise of Territorial State”, *World Politics*, 1957, nr 4, s. 473-493, Idem, „The Territorial State Revisited – Reflections on the Future of the Nation – State”, *Policy*, 1968, nr 1 s. 11-34, Zobacz także, Ch. Rudolf, „Sovereignty and Territorial Borders in a Global Age”, *International Studies Review*, 2005, nr 1, s. 1-20.
56. S. Barkin i B. Cronin, „The State and the National: Changing Norms and the Rules of Sovereignty in International Relations”, *International Organization*, 1994, nr 1, s. 107-130.
57. W. Dunning, „Liberty and Equality in International Relations”, *The American Political Science Review*, 1923, nr 1, s. 1-16.
58. Jan Hurd, Legitimacy and Authority in International Politics, „International Organization”, 1999 nr 2, s. 393.
59. S. Werner, D. Doris, B. Bueno de Mesquita, „Dissolving Boundaries: Introduction”, *International Studies Review*, 2003, nr 4.
60. Zobacz, J. Charney, „Universal International Law”, *The American Journal of International Law*, 1993, nr 4, s. 503-538, Idem „International law and International Relations Theory: A Dual Agenda”, *American Journal of International Law*, 1993, nr 2, s. 205-239.
61. Idem, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 1981, s. 7.
62. B. Buzan, Ch. Jones i L. Richar, *The Logic of Anarchy*, Columbia University Press, New York 1993.
63. R. Axelrod, *The Evolution of Cooperation*, New York 1984, s. 190.
64. Ibidem, s. 3-4.
65. D. Lake, „Escape from the State of Nature. Authority and Hierarchy in World Politics”, *International Security*, 2007, nr 1, s. 47-49.
66. J. Grieco, „Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism”, *International Organization*, 1988, nr 3, s. 499.

67. A. Wendt, „Anarchy is what States Make of it. The Social Construction of World Politics”, *International Organization*, 1992, vol. 46, s. 391-425.
68. A. Wendt, *Spoleczna teoria stosunków międzynarodowych*, Scholar, Warszawa 2008.
69. H. Bull, *The Anarchical Society*, Columbia University Press, New York 1977.
70. Ch. Lipson, „International Cooperation in Economic and Security Affairs”, *World Politics*, 1984, nr 4, s. 1-23, R. Axelrod, R. Keohane, „Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions”, *World Politics*, 1985, nr 4, s. 226-254.
71. Idem, *Theory of International Politics*, Addison Wesley, Boston 1979.
72. Idem, *Teoria stosunków międzynarodowych, krytyka i systematyzacja*, PWN Warszawa 2007, s. 31.
73. E. Halizak, „Demokratyczność sytemu międzynarodowego”, [w:] E. Halizak i D. Popławski (red.), *Demokracja w stosunkach międzynarodowych*, Scholar, Warszawa 1996, s. 7-25.
74. Idem, *Man the State and War A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York 1959.
75. Idem, „The Level of Analysis Problem in International Relations”, [w:] Knorr K, S. Verba (red.), *The International System*, Princeton University Press, Priceton 1969, s. 77-92.
76. Idem, „The Second Image Reversed: The International Sources of Domestic Politics”, *International Organization*, 1978, nr 3, s. 881-912.
77. Idem, „Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-level Games”, *International Organization*, 1988, nr 3, s. 427-460.
78. Idem, *Spoleczna teoria...*, s. 28-29.
79. Idem, *Systemy międzynarodowe w historii świata*, PWN, Warszawa 2011.
80. Idem, s. 469.
81. Idem, s. 22-23.
82. Idem, *Theory of International Politics*, s. 102-105.
83. Cyt. za N. Millner, „The Assumption of Anarchy In International Relations Theory: A Critique”, *Review of International Studies*, 1991 nr 1, s. 71.
84. Idem, *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1971, s. 289-290.
85. E. Halizak i D. Popławski, *op. cit.*
86. J. Thompson, „State Sovereignty In International Relations”, *International Studies Quarterly*, 1995, nr 2, s. 205-226.
87. P. Soroka, *Decyzje w stosunkach międzynarodowych*, COM, Warszawa 1986.
88. Zob. R. Keohane i J. Nye, *Power and Interdependence*, Scot Fovesman & Company, 1989.
89. Zob. m.in. B. Bueno de Mesuita, „An Expected Utility Theory of International Conflict”, *American Political Science Review*, 1980 nr 4, s. 917-931; Y. Khong, „War and International Theory: A Commentary on the State of Art”, *Review of International Studies*, 1984, nr 1, s. 41-63.
90. Zobacz klasyczne prace na ten temat, J. Galtung, „What is Peace”, *Journal of Peace Research*, 1964, nr 1, s. 1-4, Idem, „Violence, Peace and Peace Research”, *Journal of Peace Research*, 1969, nr 3, s. 167-191.
91. E. Hiou, i P. Ordeshook, „Alliances In Anarchic International System”, *World Politics*, 1994, nr 2, s. 167-192.

92. A. Vagts, „The Balance of Power: Growth of an Idea”, *World Politics*, 1948, Nr 1, s. 82-101.
93. Zob. A. Wolfers, *Discord and Collaboration*, John Hopkins Univ. Press, Balton 1962.
94. E. Halizak (red), *Polityka zagraniczna i wewnętrzna państwa w procesie integracji europejskiej*, Wydawnictwo Brandta, Bydgoszcz, 2004, s. 9-19.
95. Idem, s. 471.
96. S. Barkin, „Realism, Prediction and Foreign Policy”, *Foreign Policy Analysis*, 2009, nr 5, s. 233-246.
97. B. Russett, *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War*, Princeton University Press, Princeton 1993.
98. D. Haughton, „Reinvigorating the Study of Foreign Policy Decisions Making: Towards a Constructivist Approach”, *Foreign Policy Analysis*, 2007, nr 3, s. 24-45.
99. J. Agnew, „The Territorial Trap: the Geographical Assumption of International Relations Theory”, *Review of International Political Economy*, 1994, nr 1, s. 53-80.
100. H. Brenner, B. Yessop, M. Jones, G. Macleod (red.), *State Space: A Reader*, Blackwell 2003.
101. Zob. R. Ashley, „Three Modes of Economism”, *International Studies Quarterly*, 1983, nr 4, s. 463-496.
102. Y. Lapid i F. Kratochwil, *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, Lynne Rienner, London, 1996.
103. Przykładem mogą służyć proste klasyfikacje zgodnie z którymi sfera polityczna jest najważniejsza, druga pod względem ważności to sfera ekonomiczna, a trzecia to rzekomo sfera społeczna. Zob. R. Zięba „Studia europejskie z perspektywy stosunków międzynarodowych”, [w:] K. Wojtaszczyk i W. Jakubowski (red.), *Studia europejskie, Zagadnienia metodologiczne*, Wydawnictwo Akademickie, Warszawa, 2010, s. 29-53.
104. J. Czaputowicz, *Teorie stosunków...*, s. 46.
105. Idem, s. 15.
106. Zob. B. Schmidt, „op. cit.”, s. 349-367; H. Vaugnan-Williams, *op. cit.*
107. Idem, *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, Columbia University Press, New York, s. 2-25.
108. Zobacz na ten temat prace Ole Wævera, cytowane ze S. Smith, „The Discipline of International Relations: Still an American Social Science”, *British Journal of Politics and International Relations*, 2000, nr 3, s. 374-402.
109. Zobacz na ten temat specjalne wydanie czasopisma *International Studies Review*, 2003, nr 1 oraz R. Sil i P. Katzenstein, *Beyond Paradigms, Analytic Eclecticism In the Study of World Politics*, Palgrave Macmillan, London 2010, s. 1.
110. S. Smith, „Paradigm Dominance In International Relations: The Development of International Relations as a Social Science”, *Millennium Journal of International Studies*, 1987, nr 4, s. 828-842.
111. Klasyfikację taką proponuje S. Smith, *Discipline...*, s. 379.
112. J. Dryzdek, „Revolutions Without Enemies: Key Transformations in Political Science”, *The American Political Science Review*, 2006, nr 4, s. 491-110.
113. Idem, „Separate Tables: Schools and Sects In Political Science”, *PS: Political Science and Politics*, 1988, nr 4, s. 828-842.
114. Idem, „Looping Back to Move Forward: Historicising the Construction of Disciplinary Narratives in European Political Science and International Relations”, *European Political Science*, 2010, s. 99.

115. Idem, „Philosophy of Social Science and International Relations”, [w:] W. Calsnees, T. Risse, B. Simmons (red.), *op. cit.*, 23-52.
116. Idem, *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych. Teorie i kierunki badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.
117. Idem, „International Studies in the Twentieth Century and Beyond: Flawed Dichotomies, Synthesis, Cumulation”, ISA Presidential Address, *International Studies Quarterly*, 1999, v. 43, s. 213-264.
118. Zobacz, N. Patomaki, *After International Relations: Critical Realism and the (re)Construction of World Politics*, Routledge, London 2002; M. Kurki, *Causation in International Relations: Reclaiming Causal Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008; C. Wight I J. Joseph (red.), *Scientific Realism and International Relations*, Palgrave, Basingstoke 2010; P. Thaddens, *The Conduct of Inquiry in International Relations: Philosophy of Science and its Implications for the Study of World Politics*, Routledge, Abington 2010.
119. Idem, Wyzwania metodologiczne i epistemologiczne w teoriach stosunków międzynarodowych, w: A. Antoczewski, A. Dumała, B. Kranz-Mozer i K. Radzik (red.), *Teoretyczne i metodologiczne wyzwania badań politologicznych w Polsce*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009, s. 319-331.
120. W programie nauczania nauki o polityce brak przedmiotu statystyka. W wydanej w 1991 roku pracy Franciszek Ryszke wskazywał, że nieobecność tego przedmiotu to kategoriyczne zaniedbanie. Idem. *Nauka o polityce i jej nauczanie*, ISP PAN, Warszawa 1991.
121. Idem, „The state In Political Science How We Become What We Study”, *American Political Science Review*, 1992, nr 1, s. 1.
122. Zobacz na ten temat: R. Jervis, „The Cost of Scientific Study of Politics: An Examination of the Standford Content Analysis Studies”, *International Studies Quarterly*, 1967, vol. 11, s. 366-378; S. Sałajczyk. „Nurt scjentystyczny w amerykańskiej nauce o stosunkach międzynarodowych”, [w:] J. Kukułka (red.) , *Zmienność i instytucjonalizacja stosunków międzynarodowych*, PWN, Warszawa 1988, s. 63-80; J. Farr i inni, „Can Political Science History Be Neutral”, *The American Political Science Review*, 1990, nr 2, s. 587-607.
123. S. Smith, „The Forty Years Detour: The Resurgence of Normative Theory in International Relations”, *Millennium. Journal of International Studies*, 1992, nr 3, s. 489-506.
124. E. Halizak, „Problem postępu naukowego w badaniach stosunków międzynarodowych”, [w:] M. Gawrycki, A. Bógdał- Brzezińska i J. Zajączkowski (red.), *RE-wizje i re-orientacje, Myśl pozaeuropejska w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2010, s. 244-268.
125. Zob. B. Kranz-Mozer, *Teorie polityki*, PWN, Warszawa 2012; T. Klementewicz, *Rozumienie polityki. Zarys metodologii nauki o polityce*, Elipsa, Warszawa, 2010.
126. Zob. D. March i G. Stoker, *Teorie i metody w naukach politycznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006; R. Dhal i B. Steinebrickner, *Współczesna analiza polityczna*, Scholar, Warszawa 2010.
127. A. Antoszewski, A. Dumała, B. Kranz-Mozer, K. Radnik (red.), *op. cit.*
128. Idem, s. 144-145.

129. A. Agathangelou i L. Ling, „The House of IR: From Family Power Politics to the «Poiesis» of Worldism”, *International Studies Review*, 2004, nr 6, s. 21-49.
130. Idem, *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*, Kraków, 1947, s. 5.
131. Idem. *The Analysis of International Relations*, Prentice-Hall, Engelwood Clifs, 1968, s. V.